

ANAYASA MAHKEMESİ KARARLARINDA SAVUNMA HAKKI
DEFENSE RIGHT IN CONSTITUTIONAL COURT DECISIONS

Selçuk AKICI^{1*}

¹ Avukat, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı Doktora Programı Öğrencisi, Osmaniye, Türkiye,
selcukakici@hotmail.com

*Sorumlu Yazar/Corresponding Author

Öz: Ceza muhakemesi, ceza kanunlarında suç olarak tanımlanan fiillerden herhangi birinin işlenmesinden sonra bu fiilin suç isnadı altında bulunan kişi tarafından işlenip işlenmediği veya failin kim olduğunun ortaya çıkarılması sorunuyla ilgilenir. Bu soruna çözüm bulmak amacıyla iddia, savunma ve yargılama niteliğinde faaliyetler gerçekleştirilir. Gerek iddia makamı gerekse yargılama makamı kamu gücü kullandığından suç isnadı altında bulunan şüpheli ve sanığa göre üstün konumdadır. Ancak şüpheli ve sanığa, devlet veya bireyler tarafından kendisine yöneltilen ithamlardan kurtulmak gayesiyle yasal olarak bir takım hak ve yetkiler tanınmıştır. Şüpheli ve sanığın kendilerine tanınan bu hak ve yetkileri kullanabilmesi savunma hakkı ile ilgilidir. Savunma hakkı, temel bir insan hakkı olup içerdiği birçok ilke veya hak, 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'nda, Anayasa'da ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde düzenlenmiştir. Bu düzenlemelere bakıldığında isnadı ve hakları öğrenme hakkı, duruşmada hazır bulunma hakkı, tanık dinletme ve sorgulama hakkı, müdafî yardımından faydalanma hakkı gibi hakların savunma hakkı kapsamı içerisindeki haklar olduğu görülmektedir. Bir suçla itham edilen kişinin sahip olduğu bu hakları kullanabilmesinin sağlanması, Devletin pozitif yükümlülükleri arasındadır. Bu yükümlüğünün bir gereği olarak Anayasa ile bireysel başvuru yolu getirilmiştir. Böylece Anayasa'da teminat altına alınmış temel haklarından herhangi biri kamu gücü tarafından ihlal edilen kişilerin, Anayasa'ya aykırılığın ortadan kaldırılması için başkaca bir yola başvurma imkânları kalmadığı durumlarda bu aykırılığın ortadan kaldırılması için Anayasa Mahkemesi'ne doğrudan başvurmasına imkân tanınmıştır. Bununla birlikte Anayasa Mahkemesi, kanunların Anayasa'yı ihlal edip etmediği sorunu somut norm denetimi ve soyut norm denetimi yolu ile de denetlemektedir. Bu çalışmada savunma hakkı ile ilgili bazı Anayasa Mahkemesi'nin savunma hakkına ilişkin kararları incelenmiş ve Anayasa Mahkemesi'nin savunma hakkının ihlali olarak değerlendirdiği hususlar üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Bireysel Başvuru, Savunma Hakkı, İsnadı Öğrenme Hakkı, Hukuki Yardım, Tanık Dinletme ve Sorgulama Hakkı.

Geliş Tarihi/Received:
04.06.2024

Kabul Tarihi/Accepted:
25.06.2024

Yayımlanma Tarihi/
Available Online:
30.06.2024

Abstract: Criminal procedure deals with the problem of whether, after committing any of the acts defined as a crime in the criminal laws, whether this act was committed by the person accused of a crime or who the perpetrator is. In order to find a solution to this problem, activities in the nature of claim, defense and trial are carried out. Since both the prosecution and the trial authority use public power, they are in a superior position to the suspect and defendant accused of crime. However, the suspect and the accused are legally granted certain rights and powers in order to get rid of the accusations made against them by the state or individuals. The suspect's and the accused's ability to use these rights and powers granted to them is related to the right to defence. The right to defense is a fundamental human right and many of the principles or rights it contains are regulated in the Criminal Procedure Code No. 5271, the Constitution and the European Convention on Human Rights. When these regulations are examined, it can be seen that rights such as the right to learn the accusation and rights, the right to be present at the hearing, the right to hear and questions witnesses, the right to benefit from the assistance of a defense attorney are rights within the scope of the right to defense. Ensuring that a person accused of a crime can exercise these rights is among the positive obligations of the State. As a requirement of this obligation, individual application has been introduced by the Constitution. Thus, persons whose fundamental rights guaranteed in the Constitution have been violated by the public power are allowed to directly apply to the Constitutional Court to eliminate this contradiction, in cases where they no longer have to opportunity to resort to any other means to eliminate the unconstitutionality. In addition, the Constitutional Court also examines the issue of whether laws violate the Constitution through concrete norm control and abstract norm control. In this study, some Constitutional Court decisions regarding the right to defense are examined and the issues that the Constitutional Court considers as a violation of the right to defense are emphasized.

Keywords: Individual Application, the Right to Defense, the Right to Learn the Accusation, Legal Aid, the Right to Hear and Interrogate Witnesses.

GİRİŞ

Savunma hakkı, temel bir insan hakkıdır. Kendisine karşı yöneltilen bir suç isnadına karşı koyma faaliyeti olarak da ifade edilebilecek olan savunma hakkı hem Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) hem de 2709 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ile güvence altına alınmıştır.

Savunma hakkı, temel bir hak olduğundan kanun ile düzenlenmelidir. Ayrıca uygulamada savunma hakkının etkin bir şekilde kullanılması da sağlanmalıdır. Aksi halde savunma hakkına yapılan bir müdahaleden bahsedilerek bu hakkın ihlali söz konusu olabilecektir.

Ceza yargılamasının yürütülmesi ile ilgili kurallar genel olarak 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu (CMK) ile düzenlenmiştir. CMK’da şüpheli ve sanığa tanınan haklardan herhangi birinin etkin bir şekilde kullanılmasının engellenmesi halinde savunma hakkının sınırlandırılmış olduğu kabul edilerek mutlak bir bozma nedeni ihdas edilmiştir (CMK m.289/1-h).

2709 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın 148. maddesine 7/5/2010 tarihli ve 5982 sayılı Kanun’un 18. maddesi ile bireysel başvuru yolu eklenmiştir. Buna göre Anayasa’da güvence altına alınan temel hak ve özgürlüklerden AİHS kapsamında yer alan herhangi birinin kamu gücü tarafından ihlal edildiğini iddia eden herkes Anayasa Mahkemesi’ne bireysel başvuru yapabilecektir.

Bu çalışmada bireysel başvuru yapılarak veya soyut norm denetimi yolu ile Anayasa Mahkemesi önüne gelen savunma hakkının ihlal edildiğine yönelik uyuşmazlıklarla ilgili verilen kararlar incelenmek sureti ile Anayasa Mahkemesi’nin savunma hakkına bakışı incelenecektir. Bu amaçla öncelikle savunma hakkı ile ilgili literatür taraması yapılmış ve konu ile ilgili bazı Anayasa Mahkemesi kararları incelenmiştir.

Çalışma konusu, Anayasa Mahkemesi’nin savunma hakkı kapsamında verdiği kararlar ile sınırlandırılmıştır. Bu yüzden Yargıtay ve AİHM kararlarına sadece gerekli görülen kısımlarda sınırlı olarak yer verilmiştir.

Çalışmada kavramsal çerçeve ve konu ile ilgili ulusal ve uluslararası düzenlemelere yüzeysel olarak değinilmiş, Anayasa Mahkemesi’nin kararları tasnif edilerek savunma hakkı ve bu hakka yönelik ihlaller üzerinde durulmuştur. Sonuç kısmında ise çalışmada değinilen hususlar ana hatları ile ifade edilmiş, uygulamada karşılaşılan sorunlar ile ilgili çözüm önerileri sunulmuştur.

1. Savunma Hakkı

1.1.Genel Olarak Savunma Hakkı

Ceza muhakemesi, bir suçun işlenip işlenmediği, işlenmiş ise failin kim olduğu ve işlenen suça karşı öngörülen yaptırımın ne olacağı hususlarına çözüm bulmak amacıyla yapılan iddia, savunma ve yargılama niteliğindeki faaliyetlerin bütünüdür¹.

Ceza muhakemesi hukuku ise ceza muhakemesinin nasıl yapılacağını düzenler. Ceza muhakemesi hukukunda, bir kişinin suça konu eylemi gerçekleştirip gerçekleştirmediği hususunun nasıl belirleneceği, yargılamanın nasıl yürütüleceği ve ceza verilip verilmeyeceği konuları ele alınır².

Ceza muhakemesinde maddi gerçek araştırılır. Bunun için öncelikle ceza hükmü içeren norma aykırı bir davranışın varlığını gösteren delil elde edilmesi durumunda kişinin suç işlediği düşüncesi ileri sürülür. Buna “iddia” denir. Ceza muhakemesinde iddia faaliyeti savcılık tarafından

¹ Bahri Öztürk vd., *Nazari ve Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2016), 29.

² Nur Centel – Hamide Zafer, *Ceza Muhakemesi Hukuku* (İstanbul: Beta Yayıncılık, 2023), 3.

yürütülür ve bu faaliyete “soruşturma” adı verilir. Suç işlediği iddia olunan kişi ise karşı beyanda bulunarak “savunma” yapar. Hâkim ise iddia ve savunma makamlarının ileri sürmüş oldukları görüşleri değerlendirerek bir sonuca varır. Hâkim varmış olduğu sonuca göre “hüküm” kurar³.

Ceza muhakemesi hukuku ile amaçlanan, sırf maddi gerçeğe ulaşmak değildir. Ceza muhakemesi hukuku ile suç işleyen kişiler cezalandırılarak toplum düzeni korunmaya çalışılırken aynı zamanda masum kişilerin cezalandırılması önlenerek sanığın menfaatleri korunmaya çalışılır. Zira masum kişilerin cezalandırılmamasında sadece bireyin değil aynı zamanda toplumun da menfaati vardır. Çünkü masum kişilerin cezalandırıldığı bir toplumda hukuksal güven ve toplumsal huzurdan söz etmek imkânsızdır⁴.

Ceza muhakemesinde şüpheli veya sanık konumunda olan kişiye haklar tanınmak sureti ile menfaatleri korunmaya çalışılmaktadır. Bu haklar genel olarak “savunma hakkı” üst başlığı altında ifade edilmektedir⁵.

1.2. Savunma Hakkı, Kapsamı ve Niteliği

Savunma, bir suçla itham edilen kişinin yararına gerçekleştirilen ve onu fiili ve hukuki açıdan korumak amacıyla yürütülen faaliyetlerdir⁶. Bu açıdan bakıldığında savunmanın dar ve geniş anlamları olduğu görülmektedir.

Dar anlamda savunma, kısaca suçlamaları karşılama, onlara cevap verebilme hakkıdır⁷. Buna göre dar anlamda savunma, bir suçla itham edilen kişinin yargılama makamları önünde kendisine isnat edilen eylemi işlemediğini ya da gerçekleştirilen eylemin suç olmadığını veya bazı şahsi cezasızlık sebepleri bulunduğu bahisle cezalandırılmaması gerektiğini ya da daha az ceza takdiri gerektiğini öne sürmesidir⁸. Kişinin, isnat edilen eylemin kendi malını almış olması nedeniyle hırsızlık suçunu oluşturmayacağını öne sürmesi, kendisiyle aynı konutta oturmakta olan kardeşinin malını almış olması nedeniyle bir şahsi cezasızlık sebebinin bulunduğunu öne sürmesi, kasten

³ Centel – Zafer, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 3.

⁴ Nevzat Toroslu – Metin Feyzioğlu, *Ceza Muhakemesi Hukuku* (Ankara: Savaş Yayınevi, 2020), 7.; Anayasa Mahkemesi de bir kararında “Yargılama sürecinde savunma hakkının sanık için yararı ve gereği tartışma götürmez. Ceza usulü öğretisinde de sıkça vurgulandığı üzere, her sanık mutlaka suçlu demek değildir. Suçlu olmayanlarda sanık durumuna düşebilir. Sanık suçlu olduğu henüz bilinmeyen, fakat suçlu olduğu sanılan yoğun kuşku altında kalan kimsedir. Bu kuşkunun giderilmesi ve sanığın gerçekten suçlu olup olmadığını belirleyecek sağlıklı bir karara varılabilmesi için savunma zorunludur. Bunun için savunmayı kolaylaştırmak gerekir. Sanık gerçekten suçlu da olsa hak ettiği kadar yani yasadaki gösterilenden fazla cezalandırılmamalıdır. Savunma bu bakımdan vazgeçilmez bir koşuldur. Yine öğretiye göre savunma, devlet bakımından da önemlidir. Gerçekten savunma, sonuçta kararın doğru olmasını sağlar. Bu da ceza adaletinin hakkıyla gerçekleşmesine yardımcı olur. Adaletin devletin temeli olduğunu bir kez daha doğrular. Savunma bir başka açıdan da devletin yararına da yararlıdır. Çünkü devlet, hem suçtan zarar gören hem de sorumlu durumdadır. Devlete sorumluluğu yüzünden ayrıca ceza verilmemektedir. Ancak bireylerin cezası belirlenirken devletin sorumluluğu da göz önüne alınmalıdır. Bir bakıma sanıkla beraber devlet de yargılanmaktadır. Demek ki savunma devlet için de önemlidir.” şeklinde ifadelerle savunmanın bu önemini vurgulamıştır (Anayasa Mahkemesi (AYM), K.1977/84 (02 Haziran 1977)).

⁵ Yargıtay’a göre “Oldukça geniş bir kavram olan savunma hakkı, şüpheliyi ve sanığı ilgilendirdiği kadar bir gün şüpheli veya sanık konumuna düşebilecek toplumda yaşayan herhangi bir ferdi dolayısıyla da toplumu ve yine adaleti sağlama yükümlülüğü bulunan Devleti ilgilendirmektedir. Çünkü ceza yargılamasında savunma yargılamanın sonucunda verilen ve iddia ile savunmanın değerlendirilmesinden ibaret olan hükmün doğru olmasını sağlar. Bu yönüyle geniş bir bakış açısı ile değerlendirilmesi gereken savunma hakkı susma, soru sorma, kendi aleyhine işlemlere katılmama, tercümandan yararlanma, kanıtların toplanmasını isteme, duruşmada hazır bulunma gibi hakların yanında müdafiden yararlanma hakkını da içerir” (Yargıtay Ceza Genel Kurulu (YCGK) K.2010/184 (05 Ekim 2010)).

⁶ Öztürk vd., *Nazari ve Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku*, 152.

⁷ Zeki Hafizoğulları, “Genel Çizgileri İle Savunma Hakkı”. Ankara Barosu Dergisi 1 (Mart 1994), 20.; Beytullah Çetin, *Savunma Hakkının Kısıtlanması* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2018), 45.

⁸ Hamide Zafer, “Savunma Hakkı ve Sınırları” *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi* 19/2 (2013), 509.; Centel – Zafer, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 172.; Öztürk vd., *Nazari ve Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku*, 243.

yaralama suçunun haksız tahrik altında işlendiğini iddia ederek daha az ceza ile cezalandırılması gerektiğini öne sürmesi halleri dar anlamda savunmaya örnek olarak verilebilir.

Geniş anlamda savunma ise, isnatları karşılamanın yanında şüpheli veya sanığın da iddia ve isnatta bulunabilmesidir⁹. Buna göre geniş anlamda savunma, bir ceza yargılamasında şüpheli veya sanığın, devlet veya bireyler tarafından kendisine yöneltilen ithamlardan kurtulmak amacıyla yasal olarak kendisine tanınmış hak ve yetkileri kullanabilmesidir¹⁰. Şüpheli veya sanığın suçla itham edildiği ilk andan itibaren suçlamaları öğrenme, açıklamalar yapma, sorular sorma, yapılan işlemlerde hazır bulunma, tanık dinletme ve sorgulama, hükme karşı kanun yollarına başvurma gibi birçok hakka sahip olması geniş anlamda savunma ile ilgili hakları arasındadır¹¹.

Savunma, maddi (fiili) ve hukuki (teknik) savunma olarak ikiye ayrılır. Sanığın savunması olarak da adlandırılan maddi savunma, fiilin işlenip işlenmediğine yöneliktir. Maddi savunma sanık tarafından da yapılabilir. Hukuki savunma ise suç olduğu iddia edilen fiilin ceza hukuku kapsamındaki yerini tartışmaya açar. Eylemin hukuk normları karşısındaki durumuna ilişkin savunma yapılır¹². Hukuki savunma genel olarak müdafî tarafından yerine getirilir.

Hukuki savunmayı yapan müdafî, sanık tarafından yapılan savunma ile bağlı olmadığı gibi sanık tarafından belli bir yönde savunma yapmaya da zorlanamaz. Bu yönüyle maddi savunma ile hukuki savunma birbirinden ayrı kavramlar olarak karşımıza çıkmaktadır¹³.

Bir başka ayırım ise savunmanın kim tarafından gerçekleştirildiği noktasında yapılmaktadır. Buna göre suçla itham edilen kişinin savunmasının kendisi tarafından yapılmasına “bireysel savunma”, müdafî tarafından yapılmasına ise “kollektif (toplumsal) savunma” denilmektedir¹⁴.

Bireysel savunmada sanık kendisini savunmaktadır. Ceza yargılamasında kural şüpheli veya sanığın savunmasını bizzat kendisinin yapmasıdır. Bununla birlikte bireysel savunma, şüpheli veya sanığın, kanuni temsilcisi veya eşinin yardımından faydalanmak ya da bir avukatın hukuki bilgisine başvurmak suretiyle de yapılabilir¹⁵. Bireysel savunma, genel olarak, suçu işlemediği veya

⁹ Hafizoğulları, “Genel Çizgileri İle Savunma Hakkı”, 21.

¹⁰ Zafer, “Savunma Hakkı ve Sınırları”, 509.; Centel – Zafer, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 172.

¹¹ Bu sonuca 2709 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın 36. maddesinin 1. fıkrasından da ulaşmak mümkündür Zira Anayasa’nın 36. maddesinin 1. fıkrasına göre “Herkes, meşru vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı veya davalı olarak iddia ve savunma ile adil yargılanma hakkına sahiptir”. Maddede geçen “Meşru vasıta ve yollar” ise ceza yargılamasını düzenleyen 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu’nda yer alan şüpheli veya sanığa tanınan haklardır. Şüpheli veya sanığa tanınan bu hakların tamamı geniş anlamda savunma tanımı içinde yer almaktadır.

¹² Centel – Zafer, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 173.; Zafer, “Savunma Hakkı ve Sınırları”, 510.; Kocaoğlu, *Müdafî*, 70.; Faruk Erem, *Ceza Usulü Hukuku* (Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları No:234, 1973), 165.; Öğretide bazı yazarlar “maddi savunma” yerine başka terimleri tercih etmektedir. Örneğin Öztürk vd. “öz savunma”, Erem, “sanığın savunması”, terimlerini kullanmaktadır. Centel ise atf yapılan eserinde maddi savunma terimi yerine “fiili savunma” terimini de kullanmaktadır.

¹³ Erem, *Ceza Usulü Hukuku*, 165.

¹⁴ Centel – Zafer, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 173.; Erem, *Ceza Usulü Hukuku*, 165.; Feridun Yenisey – Ayşe Nuhoglu, *Ceza Muhakemesi Hukuku* (İstanbul: Seçkin Yayıncılık, 2020), 195.; Zafer, “Savunma Hakkı ve Sınırları”, 510.; Ahmet Bozdağ, *Ceza Muhakemesi Hukukunda Müdafî* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013), 10.; Kocaoğlu, *Müdafî*, 47-49.

¹⁵ Bozdağ, *Ceza Muhakemesi Hukukunda Müdafî*, 10.; Bireysel savunma 5271 sayılı CMK’nın 155. maddesine göre sanığın kanuni temsilcisi veya eşi tarafından da yapılabilir. Kanuni temsilciler 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu’nun 342. maddesine göre veli, 403. maddesine göre vasi veya kayımlardır. Bu kişiler CMK’nın 149. maddesinin 1. fıkrasına göre şüpheli veya sanığa müdafî seçebilir, 155. maddesine göre isterlerse duruşmada dinlenir, 262. maddesine göre şüpheli veya sanığa açık olan kanun yollarına süresi içinde başvurabilir, 317. maddesine göre yargılamanın yenilenmesi talebinde bulunabilirler.

gerçekleştirmiş olduğu eylemde ceza sorumluluğunu kaldıran veya azaltan bir sebebin bulunduğunu öne sürmek şeklinde gerçekleşmektedir.

Bireysel savunmada sanık, hukuki bilgisi yeterli veya hiç olmadığından iddia makamı karşısında zayıf durumdadır¹⁶. Bu ise bireysel savunmanın yetersizliği sonucunu doğurmaktadır. Bireysel savunma aynı zamanda sanığın teknik bilgi ve tecrübesindeki eksiklik, savunma isteğindeki eksiklik, inandırıcılık eksikliği¹⁷, delillere ve dosya içeriğine ulaşma imkânının kısıtlı olması, şüpheli ve sanık olma psikolojisinin kişide oluşturduğu olumsuz etkiler¹⁸ gibi yönlerden sanığı iddia makamı karşısında dezavantajlı bir konuma sokmaktadır.

Kollektif savunma ise yeterli hukuk bilgisine sahip ve bazı ayrıcalıklarla donanmış bir müdafî tarafından yerine getirilmekte, iddia makamının karşısında müdafî eşit bir konumda bulunmaktadır. Müdafîye tanınan hak ve yetkilerden dolayı müdafî, iddia makamının veya mahkemenin bilerek veya bilmeyerek ihmal ettiği bir hususun yerine getirilmesini sağlamak, hukuki değerlendirmelerde bulunmak, etkin pişmanlık hükümlerinin uygulanmasını sağlamak gibi ceza hukuku bilgisi gerektiren konularda sanığın haklarını korumuş olmaktadır.

Kollektif savunmada, yargılama konusunda deneyimli olan ve kendisine karşı bir suçlamada da bulunulmayan müdafî, soğukkanlı ve profesyonel bir tutumla, iddia makamı karşısında şüpheli ve sanığın hukuki konularda zayıflığından kaynaklanan dezavantajları giderebilmektedir¹⁹. Aynı zamanda gerek mahkemenin gerekse iddia makamının yapmış olduğu işlemleri hukuka uygunluk yönünden inceleyerek adeta bu makamları denetlemektedir²⁰.

Ceza yargılamasında bireysel savunma ile kollektif savunma; maddi savunma ile hukuki savunma birbirini takip etmektedir.

1.3. Savunma Hakkına İlişkin Düzenlemeler

1.3.1. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde Savunma Hakkına İlişkin Düzenlemeler

AİHS'de savunma hakkı, adil yargılanma hakkının bir unsuru olarak düzenlenmiş ve güvence altına alınmıştır. AİHS'in 6. maddesinde "savunma hakkı" ibaresine özel olarak yer verilmemekle birlikte bir suç ile itham edilen kişilerin sahip olduğu asgari haklar sayılmıştır. AİHS'in 6. maddesinin 3. fıkrasına göre herkes kendisine yöneltilen suçlamalar hakkında anladığı dilde bilgilendirilmek, savunmasını yapmak için gerekli zaman ve kolaylığa sahip olmak, gerektiğinde ücretsiz de olsa avukat yardımından faydalanmak, iddia tanıklarını sorgulamak veya sorgulatmak, tanık dinletmek, bir tercüman yardımından ücretsiz faydalanmak hakkına sahiptir. AİHS'de sayılan bu haklar asgari olup dileyen her sözleşmeci devlet iç hukuklarında daha fazla hak tanıyan düzenlemeler yapabilecektir.

AİHS'de savunma hakkının öznesi "herkes" tir. Bu haktan dil, din, ırk, cinsiyet vs. ayırım yapılmaksızın herkes faydalanacaktır. Bu hakkın muhatabı veya yükümlüsü ise "yargılama makamları" dolayısıyla ile "devlet"tir²¹.

¹⁶ Erem, *Ceza Usulü Hukuku*, 168.

¹⁷ Kocaoğlu, *Müdafî*, 71.

¹⁸ Bozdağ, *Ceza Muhakemesi Hukukunda Müdafî*, 18.

¹⁹ İsa Başbüyük, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (m. 6/3-c) Kapsamında Müdafî Yardımından Faydalanma Hakkı" *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi* 19/2 (2013), 1349.

²⁰ Başbüyük "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (m. 6/3-c) Kapsamında Müdafî Yardımından Faydalanma Hakkı", 1350.

²¹ Hüseyin Turan, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesinde ve Türk Hukukunda Adil Yargılanma Hakkı* (Ankara: Adalet Yayınevi, 2016), 62.

1.3.2. Türkiye'nin İç Hukukunda Savunma Hakkına İlişkin Düzenlemeler

Savunma hakkı, Türkiye'nin iç hukukunda anayasal düzeyde düzenlenmiştir. Anayasa'da savunma hakkına "Temel Haklar ve Ödevler" kısmında yer verilmiştir. Anayasa'nın 36. maddesinin 1. fıkrasına göre "Herkes, meşru vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı ve davalı olarak iddia ve savunma ile adil yargılanma hakkına sahiptir"²².

Savunma hakkının içerdiği birçok ilke veya hak, Anayasa'nın çeşitli maddelerinde düzenlenmiştir²³. Bu maddelere bakıldığında mahkemeye başvurma hakkı, kendisini veya yakınlarını suçlayıcı beyanlarda bulunmama hakkı, duruşmada hazır bulunma hakkı gibi savunma hakkı kapsamı içerisindeki haklar olduğu görülmektedir²⁴.

Savunma hakkına ilişkin yapılan bir diğer düzenleme ise 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'dur. CMK'da yer alan birçok maddede savunma hakkı düzenlenmiştir²⁵. Yüklenen suçun şüpheliye anlatılacağı, müdafii seçme hakkının bulunduğu, müdafinin ifade ve sorgu sırasında hazır bulunabileceği, müdafii seçebilecek durumda olmadığı takdirde baro tarafından bir müdafii görevlendirilebileceği, yüklenen suç hakkında açıklamada bulunmak zorunda olmadığı, şüpheden kurtulabilmesi için delil toplanmasını isteyebileceği gibi hususlar geniş bir şekilde CMK ile düzenlenmiştir. Ayrıca şüpheli ve sanığın savunmaya ilişkin haklarına riayet edilmeksizin yapılan yargılamaya da müsaade edilmemiştir. Buna göre CMK'nın 289. maddesinin 1. fıkrası ile hüküm için önem arz eden bir hususta savunma hakkının mahkeme tarafında sınırlandırılmış olması, kesin hukuka aykırılık hali olarak düzenlenmiş ve mutlak bir bozma nedeni sayılmıştır. Bu madde ile bir anlamda savunma hakkının kısıtlanması bir yaptırıma bağlanmıştır.

2. Anayasa Mahkemesi Kararlarında Savunma Hakkı

2.1. Genel Olarak

Anayasa Mahkemesi, Anayasa'nın 146. maddesi ile kurulmuş yüksek dereceli bir mahkemedir. Görev ve yetkileri ise Anayasa'nın 148. maddesi ile düzenlenmiştir. Buna göre kanunların, Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin ve TBMM İçtüzüğü'nün şekil ve esas bakımından Anayasa'ya uygunluğunu denetlemek ve bireysel başvuruları karara bağlamak Anayasa Mahkemesi'nin görevleri arasındadır.

Anayasa Mahkemesi, denetim görevini, Anayasa'nın 150. maddesine göre iptal davası veya 152. maddesinde düzenlenen Anayasa'ya aykırılığın diğer mahkemelerde ileri sürülmesi yolu ile yapar. Bunlardan ilki "soyut norm denetimi", ikincisi ise "somut norm denetimi" olarak adlandırılmaktadır.

²² Anayasa'nın 36. maddesinin 1.fıkrasının ilk hali "*Herkes, meşru vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı veya davalı olarak iddia ve savunma hakkına sahiptir*" şeklinde idi. 3/10/2001 tarihli ve 4709 sayılı Kanun'un 14. maddesi ile değişikliğe gidilerek "*savunma*" ibaresinden sonra gelmek üzere madde metnine "*ile adil yargılanma*" ibaresi eklenmiştir. 2709 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası hazırlanırken Danışma Meclisi madde metnini hemen hemen şu an yürürlükte olan haliyle düzenlemişti. Ancak Milli Güvenlik Konseyi Anayasa Komisyonunun kabul ettiği metinde "*adil yargılanma*" ibaresi; Anayasa'nın 9. maddesinde bulunan "*Yargı yetkisi Türk Milleti adına bağımsız mahkemelerce kullanılır*" şeklindeki hüküm nedeniyle bağımsız mahkemelerin Türk Milleti adına hareket ettiği ve adil yargılama esaslarına zaten uyacaklarının bir gerçek olduğu gerekçesi ile "*adil yargılanma*" ifadesini madde metninden çıkarmıştır (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (Gerekçeli) s.209-210, https://www.anayasa.gov.tr/media/7465/gerekceli_anayasa_2021.pdf Erişim tarihi: 25.11.2023)

²³ Örneğin Anayasa m.36-39, 125,138-142, 145.

²⁴ Sibel İnceoğlu, *Adil Yargılanma Hakkı* (Ankara: MRK Baskı, 2018), 14.

²⁵ 5271 sayılı CMK'da yapılan bu düzenlemelerden bazıları m.149, 150, 176, 181, 190, 191, 193, 195, 197, 201, 202, 207, 215, 216, 226, 297, 307 olarak sayılabilir.

Soyut norm denetimi (iptal davası), Anayasa’da belirtilen bazı organların²⁶ kanunun kabul edilmesinden sonra kanun aleyhine Anayasa Mahkemesi’ne yapmış oldukları başvuru üzerine yapılan denetimdir²⁷. Bu denetim yolunda kanun yeni kabul edilmiştir. Görülmekte olan herhangi bir davada uygulanmamıştır. Anayasa’ya aykırılık iddiası somut bir dava ile ilişkilendirilmediğinden bu yola “soyut norm denetimi” denilmektedir²⁸.

Somut norm denetimi (itiraz yolu) ise, görülmekte olan bir davada bu davaya uygulanacak kanun hükmünün veya CBK’nın Anayasa’ya aykırı olduğu iddiasının taraflardan herhangi birinin talebi üzerine veya mahkemece resen ileri sürülmesi halinde Anayasa Mahkemesi tarafından yapılan denetimdir²⁹. Ancak davaya bakan mahkeme, tarafların Anayasa’ya aykırılık iddiasını ciddi bulduğu takdirde bu iddiayı Anayasa Mahkemesine taşıyacaktır. Aksi halde tarafların resen somut norm denetimi yoluna başvurması mümkün değildir³⁰.

Bireysel başvuru, “7/5/2010 tarihli ve 5982 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun” un 12 Eylül 2010 tarihinde yapılan halk oylaması ile kabul edilmesi üzerine Türk hukuk sisteminde yerini almıştır.

Bireysel başvuru, Anayasa’da teminat altına alınmış temel haklarından herhangi biri kamu gücü tarafından ihlal edilen kişilerin, Anayasa’ya aykırılığın bir başka ifadeyle Anayasa’yı ihlalin ortadan kaldırılması için başkaca bir yola başvurma imkânları kalmadığı durumlarda, bu aykırılığın ortadan kaldırılması için Anayasa Mahkemesine doğrudan başvurmasına imkân tanıyan bir hukuki yoldur. Bireysel başvuru yapabilmek için iç hukuk yollarının tamamının tüketilmesi gerekmektedir. Anayasa’nın 148. maddesinin 3. fıkrası, Anayasa’da yer alan temel hakların ihlal edilmesini bireysel başvuru için yeterli görmemekte, aynı zamanda AİHS kapsamında da bu hak ve özgürlüğün güvence altına alınmış olmasını aramaktadır.

Bireysel başvuru ile ilgili usul ve esasların kanunla düzenleneceği Anayasa’da ifade edilmiştir (AY. m.148/4). Bu kanun, 30/03/2011 tarihli ve 6216 sayılı “Anayasa Mahkemesi’nin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun” dur. 6216 sayılı Kanun’a göre bireysel başvurular Anayasa Mahkemesi tarafından karara bağlanmaktadır (AYMK. m.3/1-c).

Anayasa Mahkemesi, isnadı ve hakları öğrenme hakkı, duruşmada hazır bulunma hakkı, tanık dinletme ve sorgulatma hakkı, savunma için gerekli zaman ve kolaylıklara sahip olma hakkı, delillerin toplanmasını isteme hakkı, müdafiden yararlanma hakkı, susma hakkı hususlarında yapılan ihlalleri savunma hakkının kısıtlanması olarak değerlendirmektedir.

²⁶ Anayasa’nın 150. maddesinde Anayasa Mahkemesi’nde doğrudan doğruya iptal davası açabilecek olan organlar; Cumhurbaşkanı, TBMM’de en fazla üyeye sahip iki siyasi parti grubu ve TBMM üye tamsayısının en az beşte biri tutarındaki üyeler olarak sayılmıştır.

²⁷ Kemal Gözler, *Anayasa Hukukuna Giriş* (Ankara: Ekin Basım Yayın Dağıtım, 2022), 156.; Ergun Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku* (Ankara: Yetkin Yayıncılık, 2012), 368.

²⁸ Gözler, *Anayasa Hukukuna Giriş*, 157.

²⁹ Gözler, *Anayasa Hukukuna Giriş*, 157.

³⁰ Somut norm denetimi, Anayasa’nın 152. maddesinde düzenlenmiştir. Buna göre “Bir davaya bakmakta olan mahkeme, uygulanacak bir kanun veya Cumhurbaşkanlığı kararnamesinin hükümlerini Anayasaya aykırı görürse veya taraflardan birinin ileri sürdüğü aykırılık iddiasının ciddi olduğu kanısına varırsa, Anayasa Mahkemesinin bu konuda vereceği karara kadar davayı geri bırakır. Mahkeme, Anayasaya aykırılık iddiasını ciddi görmezse bu iddia, temyiz merciince esas hükmüyle birlikte karara bağlanır. Anayasa Mahkemesi, işin kendisine gelişinden başlamak üzere beş ay içinde kararını verir ve açıklar. Bu süre içinde karar verilmezse mahkeme davayı yürürlükteki kanun hükümlerine göre sonuçlandırır. Ancak, Anayasa Mahkemesinin kararı, esas hakkındaki karar kesinleşinceye kadar gelirse, mahkeme buna uymak zorundadır. Anayasa Mahkemesinin işin esasına girerek verdiği red kararının Resmî Gazetede yayımlanmasından sonra on yıl geçmedikçe aynı kanun hükmünün Anayasaya aykırılığı iddiasıyla tekrar başvuruda bulunulamaz.”

2.2. İsnadı ve Hakları Öğrenme Hakkı

Bir suç isnadına bağlı olarak yakalanan kişiye öncelikle suçlandığı konu hakkında bilgi verilmesi gerekmektedir. Ceza hukukunda daha yakalanma anından başlamak üzere kişiye sahip olduğu kanuni hakların anlatılması gerektiği düzenlenmiştir³¹. Buna göre yakalanan kişi ile ilgili gerekli güvenlik önlemleri alındıktan sonra kişiye herhangi bir suç ayırımı yapılmaksızın neden yakalandığı, kendisine isnat edilen suçlamalar, susma, müdafiden yararlanma, yakalamaya itiraz etme ve bu hakları kullanma gibi kanuni hakları yazılı olarak derhal bildirilmeli, yazılı bildirimim hemen mümkün olmaması halinde ise hakları sözlü olarak bildirilmelidir (CMK m. 90/4, YGİAY m. 6/4).

CMK, şüphelinin ifadesine başlanmadan veya sanığın sorgusundan önce şüpheli veya sanığa yüklenen suçun anlatılacağı ve sahip olduğu hakların bildirileceği hususunu açıkça düzenlenmiştir. Örneğin şüpheli veya sanığa yüklenen suçun anlatılacağı (CMK m.147/b), müdafiden yararlanma hakkı (CMK m.147/c), isnat edilen suçlamalar hakkında beyanda bulunmama yani susma hakkı olduğu (CMK m.147/e), sanığın açıklamada bulunmak istediğine dair açık beyanının bulunması halinde sorgusunun yapılacağı (CMK m.191/2-d) hususları açıkça hüküm altına alınmıştır.

Şüpheli veya sanığa, hakkındaki suçlamaların anlatılmasının amacı, savunma hakkını ve bu kapsamda meramını anlatabilme hakkını esaslı bir şekilde kullanabilmesinin sağlanmasıdır. Şüpheli veya sanık ne ile suçlandığını açık bir şekilde bildiği takdirde kendisini savunabilecek ve haklarını kullanabilecektir³².

Şüpheli veya sanığın itham edildiği suçlamanın dayandığı maddi vakıalar hakkında bilgilendirilmesi öğretide yeterli kabul edilmektedir³³. Bununla birlikte zorunlu olmamakla birlikte suçun hukuki tavsifi hakkında da bilgilendirme yapılmasında fayda vardır³⁴.

Anayasa Mahkemesi ise suçla itham edilen kişiye savunma hakkının gerçek anlamda kullandırılması gerektiğini ifade etmektedir. Bunun için suçla itham edilen kişiye savunmasını hazırladıktan sonra mahkeme önünde bu savunmasını yapabilmesi ve yargılamanın sonucuna etki edebilmesi için hakkındaki suçlamalar bildirilmelidir. İsnat edilen suçlamalar hakkında bilgi sahibi olmayan kişinin savunma yapması imkânsızdır. Bu ise yargılamanın adil olmaması demektir. Bu nedenle isnadı öğrenme hakkı, adil yargılanma hakkı kapsamında güvence altına alınmış bir haktır³⁵.

Anayasa Mahkemesi öğretideki suçun hukuki tavsifi hakkında şüpheli veya sanığa bilgilendirme yapılmasının gerekmediği yönündeki görüşlerin aksini düşünmektedir. Anayasa Mahkemesi'ne göre sanık hem isnadın sebebi hem de niteliği hakkında bilgilendirilmelidir. Kişinin isnat edilen eylemi hangi zamanda ve nerede işlediği, başka bir ifade ile suç olarak değerlendirilen olaylar , “isnadın sebebi” dir. Kişiye savunmasını hazırlayabilmesi için isnadın sebebi “yeterli düzeyde” ve “ayrıntılı bir şekilde” açıklanmalıdır. “İsnadın niteliği” ise kişiye yüklenen suçla konu fiilin hukuki tavsifinin yapılmasıdır. İsnadın sebebinde olduğu gibi isnadın niteliği hakkında da “yeterli düzeyde” ve “ayrıntılı bir şekilde” açıklama yapılmalı, ayrıca sanığın eyleminin ihlal ettiği

³¹ Veli Özer Özbek vd., Ceza Muhakemesi Hukuku Bahri Öztürk vd., *Ceza Muhakemesi Hukuku* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2020), 220.

³² Cumhur Şahin - Neslihan Göktürk, *Ceza Muhakemesi Hukuku* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2022), 168.

³³ Yener Ünver – Hakan Hakeri, *Ceza Muhakemesi Hukuku* (Ankara: Adalet Yayınevi, 2020), 234.; Şahin – Göktürk, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 168.

³⁴ Ünver – Hakeri, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 234.

³⁵ AYM, B.N.2014/875 (02 Şubat 2017), para.42; AYM, B.N.2015/13327 (17 Temmuz 2018), para.29.

norm açıkça gösterilmelidir. Yargılama sırasında eylemin hukuki niteliğinin değişmesi halinde sanığın bu durumdan haberdar edilmesi gerekmektedir³⁶.

Çalışma kapsamında incelenen Anayasa Mahkemesi'nin kararına konu olayda; Cumhuriyet Başsavcılığı, 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 38/1. maddesinin yollaması ile 149/1-c,f,g maddesine göre "nitelikli yağmaya azmettirme" suçundan cezalandırılması için başvuru hakkında iddianame düzenlemiştir. İlk derece mahkemesinde yapılan yargılama sonucunda ise başvurucuya isnat edilen eylemin hukuki niteliğinin "nitelikli yağma" olduğu değerlendirilerek başvurucuya ek savunma hakkı tanınmadan 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 149/1-c,d,f,g maddesi gereğince ceza verilmiştir. Anayasa Mahkemesi, başvurucunun cezalandırıldığı TCK 149/1-d maddesinin iddianamede yer almadığı ve yargılama sırasında başvurucuya isnat edilen eylemin ve hukuki niteliğinin değişmiş olmasına rağmen başvurucunun bu durumdan haberdar edilmediği, ek savunmasının alınması için süre verilmediği gerekçesi ile isnadı öğrenme hakkının ihlal edildiğine karar vermiştir³⁷.

Anayasa Mahkemesi'nin bu kararından bir suçla itham edilen kişiye isnadın niteliğinin de her aşamada yeterli düzeyde anlatılması ve savunmasını hazırlayabilmesi için bir süre verilmesi gerektiği sonucuna ulaşmaktadır.

Şüpheli veya sanığa haklarının anlatılması, aynı zamanda bu hakların aktif olarak kullanılmasını da gerektirmektedir. Sırf yasal bir yükümlülüğü yerine getirmiş olmak için hakların anlatılması ancak bu hakların kullanılmasını savunma hakkının kısıtlanması anlamına gelecektir.

2.3. Duruşmada Hazır Bulunma Hakkı

Duruşmada hazır bulunma hakkı, yargılamanın kovuşturma aşamasında sanığın mahkemede bizzat hazır bulunarak gerek yargılama makamı gerekse muhakemenin diğer sùjeleri ve delillerle doğrudan temas kurarak yargılamanın sonucuna etkili olabilmesini sağlayan haktır³⁸. Bu hak sanığa yargılamanın her aşamasında kendini etkili bir şekilde savunabilmesi, ileri sürülen iddiaları çürütebilmesi, lehine deliller gösterebilmesi, tanıklara soru sorabilmesi, onları sorgulatabilmesi gibi savunmaya ilişkin haklarını kullanabilmesi ve sonuçta yargılamayı lehine sonuçlandırabilmesi için tanınmıştır. Bununla birlikte duruşmada hazır bulunmak, sanık için bir hak olduğu gibi aynı zamanda bir yükümlülüktür³⁹.

Kural olarak hazır bulunmayan sanık hakkında duruşma yapılamayacaktır (CMK m.193/1). Sanığın duruşmadan varestede tutulmayı istemesi (CMK m.196/1), istinabe yoluyla savunmasının alınması (CMK 196/2), zorunlu hallerde SEGBİS tekniğinin kullanılması suretiyle sanığın sorgusunun yapılması (CMK m.196/4, 5) sanığın duruşmada hazır bulunmasının istisna halleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Anayasa Mahkemesi'ne göre duruşmada hazır bulunma hakkı, Anayasa'nın 36. maddesinde düzenlenmiş olan adil yargılanma hakkı kapsamında kabul edilmesi gereken bir haktır⁴⁰. Ceza

³⁶ AYM, B.N.2014/875 (02 Şubat 2017), para.43; AYM, B.N.2015/13327 (17 Temmuz 2018), para.30; AYM, B.N.2013/4784 (07 Mart 2014), para.36; AYM, B.N.2014/18932 (08 Eylül 2015), para.83; AYM, B.N.2012/1051 (20 Şubat 2014), para.86-87.

³⁷ AYM, B.N.2015/13327 (17 Temmuz 2018), para.29.

³⁸ İdris Doğan, *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Sanığın Duruşmada Hazır Bulunma Hakkı* (Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023), 257.

³⁹ Erhan Günay, *Ceza Hükümünde Mutlak Bozma Nedeni Olarak Sanığın Savunma Hakkının Kısıtlanması* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2016),183.

⁴⁰ AYM, B.N.2017/38372 (06 Şubat 2020), para.59.

adaletinin adil bir şekilde gerçekleşmesi için sanığın mahkemede bizzat hazır bulunması son derece önemlidir. Sanığın mahkeme huzurunda hazır olması, savunma hakkının etkili bir şekilde kullanılmasını sağlamanın yanında silahların eşitliği ve çelişmeli yargılama ilkelerine de işlerlik kazandırmaktadır⁴¹.

Duruşmada hazır bulunma hakkı, özellikle mahkemenin vereceği kararı önemli ölçüde etkileyecek değerlendirme veya esaslı işlemlerin yapıldığı kritik öneme sahip aşamalarda sanığın hazır bulundurulmasını gerektirmektedir. Zira sanık, ortaya konulan delillerin mahkeme huzurunda tartışılmasını sağlayarak bu delillerin güvenilir olmadığını, bu nedenle itibar edilmemesi gereken bir delil niteliğinde olduğunu ortaya koyarak yargılamanın kendi lehine sonuçlanmasını sağlayabilecektir⁴².

Sanığın SEGBİS yoluyla sorgusunun yapılabilmesi de Anayasa Mahkemesi kararlarına konu olmuştur. Anayasa Mahkemesi, SEGBİS'in faydalı olduğunu kabul etmekle beraber sanığın duruşmada hazır bulunma hakkına sınırlama getiren bir uygulama olduğunu belirtmektedir. Bununla birlikte SEGBİS uygulaması kullanılarak sanığın duruşmaya katılımının sağlanmasını Anayasa'ya aykırı görmemektedir⁴³. SEGBİS uygulaması kullanılarak sanığın duruşmaya katılımının sağlanmasının Anayasa'ya uygun olabilmesi için "kanun tarafından öngörülme", "haklı bir sebebe dayanma" ve "ölçülülük ilkesine aykırı olmama" hususlarında bir değerlendirmenin yapılması gerekmektedir.

CMK'nın 196. maddesinin 4. fıkrasına göre zorunlu görülen durumlarda SEGBİS kullanılarak sanığın sorgusu yapılabilir. SEGBİS uygulaması kullanılarak sanığın sorgusunun yapılabilmesi için öncelikle mahkemenin bu zorunlu gördüğü hususu yani haklı sebebi ortaya koyması gerekmektedir. Kişilerin duruşmalardan varestede tutulması yönünde bir taleplerinin olmaması hatta aksine duruşmada bizzat hazır bulunmak istediğini mahkemeye iletmesi durumunda mahkemenin SEGBİS uygulaması yolu ile sanığın duruşmaya katılmasını neden yeterli gördüğünü, sanığın duruşmada hazır bulunmasını engelleyen veya önemli derecede zorlaştıran hal ve şartların neler olduğunu da açık bir şekilde ortaya koyması gereklidir⁴⁴.

SEGBİS uygulamasının kullanılmasının gerekli olduğunun ortaya konulması halinde yargılamanın bir bütün halinde adil olduğunun tespiti için ölçülülük ilkesinin bir diğer alt ilkesi olan "orantılılık ilkesi" açısından da bir değerlendirme yapılmalıdır. Duruşmada hazır bulunmayan sanığın duruşmada ortaya konulan deliller ve görüşler hakkında bilgi sahibi olup olmadığı ve karşı yorumda bulunup bulunmadığı, sonuçta dezavantajlı bir duruma düşürülüp düşürülmediği ve davaya etkili bir katılımının sağlanmasında makul düzeyde bir imkâna sahip olup olmadığı hususları ayrıntılı bir şekilde incelenmelidir. Son olarak duruşmada hazır bulunmayan sanığın yokluğunda gerçekleştirilen işlemlerin sanığın fiziken duruşmada bulunmasını gerektiren esaslı nitelikte bir işlem olmaması da orantılılık açısından aranması gereken bir husustur⁴⁵.

Anayasa Mahkemesi kararına konu bir olayda⁴⁶; hakkında silahlı terör örgütü üyeliğinden yapılan yargılama sırasında başvuru, tutuklu bulunduğu cezaevinden başka bir ildeki cezaevine güvenlik gerekçesi ile nakledilmiştir. Yargılama sırasında bulunduğu cezaevine sanığın SEGBİS

⁴¹ AYM, B.N.2017/38372 (06 Şubat 2020), para.60.

⁴² AYM, B.N.2017/22672 (06 Şubat 2020), para.75.

⁴³ AYM, B.N.2017/38372 (06 Şubat 2020), para.72.

⁴⁴ AYM, B.N.2017/22672 (06 Şubat 2020), para.93.

⁴⁵ AYM, B.N.2017/38372 (06 Şubat 2020), para.74-75.

⁴⁶ AYM, B.N.2017/22672 (06 Şubat 2020).

uygulanması ile sorgusunun yapılacağı bildirilmiş ise de başvuru duruşmaya SEGBİS ile katılmayacağı, bizzat katılmak isteğini içeren talebini yazılı olarak mahkemeye iletmıştır. Duruşma sırasında başvuru bu dilekçesi okunmuş ancak yargılamaya devam edilerek başvuru üzerinde ele geçirilen mektubun tercümesine ilişkin bilirkişi raporu okunarak müdafiden bu belgeye karşı diyecekleri sorulmuştur. Müdafinin açıklamasında sonra savcılık iddianamedeki şekliyle mütalaasını sunmuştur. Müdafinin mütalaaya karşı beyanda bulunmak üzere süre istemesi üzerine duruşma ertelenmiştir.

Mahkeme, başvuru tutuklu bulunduğu cezaevine müzekkere yazarak başvuru SEGBİS odasında hazır edilmesini istemiş, cezaevi yönetimi ise bu hususta başvuru bilgilerini bilgilendirmiştir. Başvuru ise SEGBİS ile duruşmaya katılmak istemediğini ve bizzat duruşmada hazır bulunarak savunma yapacağını mahkemeye iletmıştır. Ancak mahkeme başvuru bu talebini başvuru savunmasının önemli kısmını sorgunun birinci celsesinde yaptığını, yargılamanın yapıldığı ilde terör olayları nedeniyle başvuru ve kamu görevlilerinin güvenliğinin tehlikeye düşebileceğini, transfer sürecinde güvenlik problemleri yaşanabileceği gerekçesi ile başvuru talebini reddetmiş ve duruşmaya devam edilerek başvuru hakkında mahkumiyet kararı vermiştir. Anayasa Mahkemesi ise özellikle duruşmanın başka bir güne ertelenmesi de dahil olmak üzere başvuru mahkemeye katılmasını sağlamak amacıyla herhangi bir alternatif metodun denenmediği ve bu yolda somut gerekçelere yer verilmediği, dolayısı ile SEGBİS uygulamasını kullanmanın zorunlu olduğunun derece mahkemelerince ortaya konulmadığı kanaatine vararak müdahalenin gerekli olmadığı yönünde karar vermiştir⁴⁷.

2.4. Tanık Dinletme ve Sorgulama Hakkı

Türk Dil Kurumu Sözlüğünde tanık “*gördüğünü ve bildiğini anlatan, bilgi veren kimse, şahit*” olarak tanımlanmıştır⁴⁸. CMK’da ise tanığın tanımı yapılmamıştır. Öğretide ise tanık; kendisine karşı yürütülmeyen bir ceza yargılamasına konu olay hakkında beş duyusu marifetiyle sahip olduğu bilgileri adli makamlar önünde anlatan kişidir⁴⁹. Tanık tarafından yapılan bu faaliyet ise tanıklık olarak adlandırılır.

Ceza muhakemesinde geçmişte olmuş bitmiş yargılama konusu olayın canlandırılmasında tanık delili büyük öneme sahiptir.

⁴⁷AYM, B.N.2017/22672 (06 Şubat 2020), para.101-102: “101. İlk oturumda bizzat hazır bulundurulmuş sonraki oturumlarda sesli ve görüntülü iletişim tekniği kullanılmak suretiyle duruşmaya katılımı sağlanmaya çalışılan, ancak değişik tarihlerde yazılı dilekçelerle duruşmalara bizzat katılmak istediğini ısrarla belirten başvuru yokluğunda Cumhuriyet savcısı esas hakkındaki görüşünü bildirmiş ve Mahkemece hüküm verilmiştir. Diğer bir ifadeyle Mahkeme esas hakkındaki mütalaanın okunduğu ve başvuru hakkında hüküm verildiği, yani esaslı işlemlerin yapıldığı oturumlara başvuru katılma taleplerini reddetmiştir. İlk derece mahkemesinin güvenlik gerekçesi makul görülmeyle birlikte örneğin duruşmanın daha uygun başka bir günde yapılabilmesi önünde herhangi bir engel olup olmadığı araştırılmamıştır. Başvuru duruşmaya katılmasını mümkün kalmayan olaya özgü koşulların varlığı gösterilmemiş ve yeni bir duruşma günü verilmesi dâhil başka alternatiflerin de sonuçsuz kaldığı ortaya konulmamıştır. Başvuru anılan hakkından feragat de etmemiştir. Mahkemenin, başvuru duruşmaya katılmasını sağlamak için herhangi bir alternatif yöntemi denemeden ve bunun mümkün olmayıp SEGBİS yönteminin kullanılmasının zorunlu olduğunu göstermeden başvuru talebini reddettiği görülmektedir.102. Bu çerçevede derece mahkemelerince diğer alternatifler değerlendirilmeden ve olaya özgü somut gerekçeler sunulmadan doğrudan başvuru duruşmada hazır bulunma talebinin reddedilmesi, en uygun aracın seçilmemesi sebebiyle müdahalenin gerekli olmadığı sonucuna yol açmaktadır. Dolayısıyla başvuru esas hakkında işlemlerin yapıldığı duruşmada hazır bulunma talebinin reddedilmesinin zorunlu olduğu derece mahkemelerince somut bir biçimde ortaya konulmadığı için müdahalenin gerekli olmadığı sonucuna varılmıştır.”

⁴⁸ TDK, Türk Dil Kurumu, “Türkçe Sözlük”, erişim: 15 Kasım 2023, <https://sozluk.gov.tr/>

⁴⁹ Centel – Zafer, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 242.; Öztürk vd., *Nazari ve Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku*, 294.; Hamide Zafer, *Ceza Muhakemesi Hukuku* (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2015),72.

Tanık dinletme hakkı ile sanığın lehine olan tanıkların, aleyhine olan tanıklarla eşit şartlar altında duruşmaya davet edilmesi, dinlenmesi ve tanıklara soru sorması güvence altına alınmaktadır⁵⁰.

Ceza yargılaması sırasında sanık da tanık dinlenmesini isteme hakkına sahiptir. Sanık, duruşma sırasında sözlü beyanıyla veya duruşmadan önceki bir zamanda mahkemeye vereceği bir dilekçe ile tanıkların çağrılmasını isteyebilir (CMK m. 177). Mahkeme, sanığın bu istemini reddettiğinde tanıkların duruşmada hazır bulundurulması halinde tanıkların dinlenmesi gerekir. Bu konuda hakimnin aksi yönde davranması mümkün değildir (CMK m. 178). CMK'nın 178. maddesine eklenen son cümle ile bir kimsenin tanık olarak dinlenmesi talebinin davayı uzatmak amacı ile yapıldığına ilişkin bir kanaate sahip olunması halinde bu tanığın dinlenmesine dair talebin mahkeme tarafından reddedilebileceği belirtilmiştir⁵¹. Benzer şekilde bir düzenlemeye CMK'nın 206. maddesinin 2. fıkrasının (b) ve (c) bentlerinde de yer verilmiştir. Buna göre tanığın dinlenmesinin karara etkisinin olmaması veya istemin sırf davayı uzatmak maksadı ile yapılması durumlarında tanık dinlenmesi talebi reddedilebilecektir.

Anayasa Mahkemesi'nin bu konuda vermiş olduğu kararlarda, görülmekte olan bir davada savunma tanıklarının dinlenmesinin maddi gerçeğin ortaya çıkmasına katkı sağlamayacağına dair mahkemede oluşan kanaatin gerekçeli olarak ortaya konulması halinde, savunma tanıklarının dinlenmesi talebinin reddedilmesinin mümkün olduğu belirtilmektedir⁵². Anayasa Mahkemesi'ne göre "sanığın tanık dinletme hakkının ihlal edildiğine dair şikayetin kabul edilebilmesi için başvuru tarafından tanığın dinlenmesinin önemini izah edilmesi ve gerçeğin ortaya çıkması için gerekli olduğuna dair yeterli açıklamalarla bu talebin desteklenmesi gerekir"⁵³.

Anayasa Mahkemesi'nin önüne gelen bir başvuruda, başvuru kullanmakta olduğu aracın polis noktasında durdurulması üzerine aracın kendisine tamir maksatlı olarak bırakıldığını ve çalıntı olduğunu bu esnada öğrendiğini mahkemede dile getirmiştir. Ayrıca aracı kendisine bırakan kişinin ismini de mahkemeye bildirmiştir. Başvuru, bunlara rağmen aracı kendisine bıraktığını öne sürdüğü kişinin tanık olarak dinlenmediği gerekçesi ile adil yargılanma hakkının ihlal edildiğini öne sürmüştür. İlk derece mahkemesi ise çalıntı olan aracın başvuru tarafından farklı bir plaka ile kullanılırken yakalandığı, evinde yapılan aramada sahte plaka ve ruhsatların ele geçirildiği, sanığın aracı teslim aldığı kişi ile ilgili farklı beyanlarda bulunduğu, ayrıca suçun hırsızlık olarak değil suç eşyasının kabul edilmesi suçunu oluşturduğu gerekçesi ile mahkumiyet hükmü kurmuştur. Anayasa Mahkemesi yapmış olduğu değerlendirmede maddi gerçeğe ulaşmada herhangi bir katkı sağlamayacağı değerlendirilen bir tanığın davet edilmesine ilişkin talebin ilk derece mahkemesi tarafından kabul edilmeyebileceğini belirtmiştir. Anayasa Mahkemesi bu kararında mahkumiyet kararının tek ve belirleyici delilinin davet edilmeyen tanık beyanı olmadığı, başka delillerin olduğuna vurgu yapmıştır⁵⁴.

Anayasa Mahkemesi'nin bu kararı, tanıkların çağrılması ile ilgilidir. Tanıkların duruşmada hazır edilmesi halinde ise tanıkların dinlenmesi gerekmektedir⁵⁵. Anayasa Mahkemesi'ne göre

⁵⁰ Akif Yıldırım, *Anayasal Düzeyde Bir Güvence Olarak Ceza Muhakemesinde Tanık Sorgulama Hakkı* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2023), 399.

⁵¹ Fatih Birtek, *AİHM, Anayasa Mahkemesi ve Yargıtay Kararları Işığında Ceza Muhakemesinde Delil ve İspat* (Ankara: Adalet Yayınevi, 2017), 149.

⁵² AYM, B.N.2013/6461 (26 Şubat 2015), para.21.

⁵³ AYM, B.N.2013/6461 (26 Şubat 2015), para.22.

⁵⁴ AYM, B.N.2013/6461 (26 Şubat 2015).

⁵⁵ Yargıtay 3. Ceza Dairesinin 04.06.2014 tarihli ve E.2009/5678, K:2009/11106 sayılı kararına göre "Sanığın gösterdiği

“tanıkların duruşmada hazır bulundurulmaması veya tanık beyanlarının önemli olduğu hususunun olgularla ortaya konulamaması durumunda eğer tek delil bu tanık delili değil ise⁵⁶ tanık dinletme isteminin reddedilmesi, bir bütün olarak yargılamanın adilliğini etkilememektedir⁵⁷.”

Anayasa Mahkemesi’nin bir tanığın dinlenmesine dair istemin reddedilmesinin ihlal teşkil edip etmediğine üç aşamalı bir test uygulayarak karar verdiğini söylemek mümkündür. Bunlar; bir tanığın dinlenmesine dair talebin gerekçesi ve yargılama konusu ile ilgisinin yeterli derecede ortaya konulup konulmadığı, mahkemenin tanık dinlenmesi hususunda bir değerlendirme yaparak tanığın dinlenmemesine dair yeterli gerekçeyi içeren bir karar alıp almadığı, son olarak da mahkemenin bu kararının bir bütün olarak yargılamanın adilliğini etkileyip etkilemediği hususlarıdır.

Sanığın tanık dinletme hakkı yanında ayrıca tanıkları sorgulama hakkı da vardır. Anayasa’nın 36. maddesinin 1. fıkrasında tanık dinletme ve sorgulama hakkından açıkça bahsedilmemiş olsa da Anayasa Mahkemesi’ne göre bu haklar, adil yargılanma hakkının zımni unsurları arasında yer almaktadır. Zira Anayasa Mahkemesi’ne göre tarafı olduğumuz uluslararası sözleşmeler arasında yer alan AİHS ile AİHM uygulamalarında tanık dinletme ve sorgulama hakkı, adil yargılanma hakkının güvenceleri arasında yer almaktadır⁵⁸.

Duruşma sırasında dinlenilmesinden sonra tanığa sanık müdafii doğrudan soru yöneltebilir. Sanık ise mahkeme başkanı veya hakim aracılığı ile soru yöneltebilme hakkına sahiptir. Anayasa Mahkemesi’ne göre tanık kavramı, özerk bir şekilde yorumlanmakta ve sanığa isnat edilen eylemle ilgili bilgi veren kişiler tanık olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle “mağdur” da tanık olarak kabul edilmektedir⁵⁹.

Anayasa Mahkemesi birçok kararında sanığın aleyhine tanıklık yapan kişileri sorgulama ve sorgulatma hakkının bulunduğunu vurgulamaktadır. Bu hakkın etkin biçimde kullanıldığını söyleyebilmek için ise sanığa, tanıklara soru sorabilme, onlarla yüzleşebilme ve sözlerinin doğruluğunu test edebilme imkânı verilmelidir. Bu imkânların verilmesi adil bir yargılamanın

tanıkların reddedilmesi karşısında sanığa CMK 178. maddesindeki fırsat tanınmadan hüküm kurulması” ve Yargıtay 15.Ceza Dairesinin 24.06.2014 tarihli ve E.2012/20157, K:2014/12633 sayılı kararına göre de “Mahkemeye dilekçe ile bildirilen tanıkları hazır ettiğini belirtmesine ve tanıkların duruşma salonu dışında hazır olmasına rağmen dinlemeyerek, CMK’nın 178. maddesine aykırı uygulama yapılması” savunma hakkının kısıtlanması olarak değerlendirilmektedir (Birtek, AİHM, Anayasa Mahkemesi ve Yargıtay Kararları Işığında Ceza Muhakemesinde Delil ve İspat, 149).

⁵⁶ CMK’nın 210.maddesinin 1.fıkrasına göre “Olayın delili, bir tanığın açıklamalarından ibaret ise, bu tanık duruşmada mutlaka dinlenir. Daha önce yapılan dinleme sırasında düzenlenmiş tutanağın veya yazılı bir açıklamanın okunması, dinleme yerine geçemez”.

⁵⁷ AYM, B.N.2014/5170 (25 Haziran 2015), para.83-84: “83. Eğer bir mahkûmiyet sadece veya belirli ölçüde, sanığın soruşturma veya yargılama aşamasında sorgulama veya sorgulatma imkânı bulamadığı bir kimse tarafından verilen ifadelerle dayandırılmış ise, sanığın hakları Sözleşme’nin 6. maddesindeki güvencelerle bağdaşmayacak ölçüde kısıtlanmış olur. Olayın tek tanığı varsa ve sadece bu tanığın ifadesine dayanılarak hüküm kurulacak ise, bu tanık duruşmada dinlenmeli ve sanık tarafından sorgulanmalıdır. Bu tanığın, sanığın sorgulamadığı bir dönemde alınan önceki ifadesine dayanılarak mahkûmiyet kararı verilemez (Atila Oğuz Boyalı, B. No: 2013/99, 20/3/2014, § 46).84. Başvurucu, aracılık ettiği iddia edilen tanıklar N. Ü., H. Ş. ve İ. T.’nin tanık sıfatıyla dinlenilmesini talep etmiştir. Söz konusu yargılamada mahkeme, davaya ilişkin olarak delilleri değerlendirerek, gösterilen tanıkların davayla ilgisini takdir etmiş, taleple ilgili olarak açık bir karar vermemiş, bu tanıkları dinlemeyerek talebi örtülü olarak reddetmiştir. Bu örtülü ret kararına rağmen başvuru gösterdiği tanıkları mahkemede de hazır etmemiştir. Başvuru formu ve ekleri incelendiğinde, başvuru formunun ayrıca tanıkların dinlenmesinin niçin önemli olduğunu ve gerçeğin ortaya çıkması için niçin gerekli olduğunu açıklamak suretiyle tanık dinletme talebinde bulunmadığı anlaşılmaktadır. Başvuru hakkında verilen mahkûmiyet kararının tek tanık anlatımı üzerine inşa edilmediği; kararın sanık savunmalarına, diğer tanık anlatımlarına, arama tutanağına, aramada ele geçirilen delillere, kayda alınan iletişim içeriklerine, Adli Tıp Kurumu raporuna, ekspertiz raporlarına ve diğer delillere dayanılarak verildiği de gözetildiğinde, yargılamanın bir bütün olarak adil olmadığına ilişkin bir bulguya rastlanmamıştır”.

⁵⁸ AYM E:2014/122 para 194.

⁵⁹ AYM, B.N.2020/28006 (20 Temmuz 2023), para.16; AYM, B.N.2020/22865 (20 Eylül 2023), para.20.

olmazsa olmaz koşuludur. Anayasa Mahkemesine göre mahkeme tarafından verilen mahkumiyete ilişkin bir hükmün, sanığın yargılamanın herhangi bir aşamasında sorgulamadığı veya sorgulatmadığı bir tanığın ifadesine dayanılarak verilmiş olması halinde eğer dengeleyici güvenceler sağlayan herhangi bir usul de öngörülmemiş ise sanığın savunma hakkı kısıtlanmış demektir⁶⁰.

Anayasa Mahkemesi, sanığın sorgulama veya sorgulatma imkânı bulamadığı bir tanığın beyanlarının hükme esas alınmasının yargılamanın adilliğini olumsuz etkileyip etkilemediğine üç aşamalı bir test uygulayarak karar vermektedir. Buna göre ilk olarak sanık tarafından sorgulama veya sorgulatma imkânı bulunamayan tanığın neden mahkemede hazır bulundurulmadığı geçerli bir şekilde mahkeme tarafından ortaya konulmalıdır. İkinci olarak tanığın beyanları mahkumiyet hükmünün tek veya belirleyici delili olup olmadığı hususu tespit edilmelidir. Eğer bu beyanlar hükmün tek veya belirleyici delili ise son olarak savunma tarafına bu dezavantajlı durumu telafi edecek derecede karşı dengeleyici güvenceler içeren bir usulün uygulanıp uygulanmadığı araştırılmalıdır⁶¹. Anayasa Mahkemesi, sanık tarafından sorgulanmamış bir tanığın beyanlarını destekleyen başka delillerin olması, sanığın tanıklara soru sorabilmesini sağlayacak şekilde tanıkların SEGBİS aracılığıyla dinlenilmesi, sanığa olayı kendi bakış açısından anlatmasına ve delil sunmasına imkân tanınması hallerini telafi edici güvenceler olarak değerlendirmektedir⁶².

Anayasa Mahkemesi, Sedat Kaya kararında, tanıkların duruşmada dinlenilmesi için mahkemenin herhangi bir çaba göstermediği, sanığın tanıkları sorgulama imkânı bulamadığı, bu şekilde davranılarak adil yargılanma hakkının ihlal edildiğine ilişkin başvuruyu incelemiştir. Başvurucunun silahlı terör örgütüne üye olma suçundan dolayı hakkında yürütülen yargılama sırasında mahkeme, sanığın aleyhine tanıklık yapan kişiyi huzurda dinlememiş, beyanlarını istinabe yolu ile almıştır. Gizli tanığı ise dinlemekten vazgeçmiş, daha önceden alınan beyanlarını duruşmada okumuştur. Mahkeme, ayrıca Bank Asya'ya para yatırılması, EAGLE programının kullanılıyor olması, sanığın örgütle bağlantısı olan bir işyerinde çalışması gibi başka delillere de dayanmıştır. Anayasa Mahkemesi ise yapmış olduğu değerlendirmede mahkumiyet hükmüne ulaşılırken başka delillere dayanılmış olsa da mahkeme tarafından tanıkları dinlemek için herhangi bir çaba gösterilmediğini ve sorgulanamayan tanıkların beyanlarının hükmün tek olmasa da belirleyici delili olduğunu ifade ederek tanık sorgulama hakkının ihlal edildiğine karar vermiştir⁶³.

2.5. Savunma İçin Gerekli Zaman ve Kolaylıklara Sahip Olma Hakkı

Anayasa'nın 36. maddesine göre "Herkes, meşru vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı veya davalı olarak iddia ve savunma ile adil yargılanma hakkına sahiptir". Madde metninden ceza yargılamasında savunma hakkını mahkeme huzurunda kullanabilme imkânının da sağlanması gerektiği sonucuna ulaşılmaktadır. Anayasa'nın sağladığı bu güvencenin yerine getirildiğini söyleyebilmek için ise savunma hakkının şeklen değil gerçek anlamda kullandırılması gerekmektedir.

AİHS'in 6. maddesinin 3. fıkrasının (b) bendinde bir suç ile itham edilen kişinin "savunmasını hazırlamak için gerekli zaman ve kolaylığa sahip olduğu" hususuna yer verilmiştir. Bu madde ile bir suçla itham edilen kişinin savunmasını planlayarak en etkili bir şekilde delilleri ile

⁶⁰ AYM, B.N.2020/22865 (20 Eylül 2023), para.21; AYM, B.N.2019/30221 (28 Aralık 2021), para.35.

⁶¹ AYM, B.N.2013/5467 (07 Ocak 2016), para.80; AYM, B.N.2014/6222 (06 Mart 2019), para.36-40; AYM, B.N.2018/18989 (16 Haziran 2021), para.44-51.

⁶² AYM, B.N.2019/30221 (28 Aralık 2021), para.39; AYM, B.N.2020/22865 (20 Eylül 2023), para.21-22.

⁶³ AYM, B.N.2020/22865 (20 Eylül 2023), para.21-22; AYM, B.N.2020/5651 (11 Mayıs 2023), para.21-22.

birlikte yargılama makamlarının önünde herhangi bir kısıtlamaya tabi tutulmadan savunmasını yapması amaçlanmıştır⁶⁴.

AİHS'in 6. maddesinin 3. fıkrasının (a) bendinde suçla itham edilen kişinin "Kendisine karşı yöneltilen suçlamanın niteliği ve sebebinden ... ayrıntılı olarak haberdar edilmek" hakkı, (b) bendinde yer alan "savunmasını hazırlamak için gerekli zaman ve kolaylığa sahip olmak" hakkı ile bağlantılıdır. Zira kişinin savunmasını hazırlayabilmesi için öncelikle suçlamanın nedeni ve niteliği hakkında bilgilendirilmesi ön koşuldur⁶⁵.

Anayasa Mahkemesi de savunmanın hazırlanması için gerekli zaman ve kolaylıklara sahip olma hakkının Anayasa'nın 36. maddesinde yer alan "meşru vasıta ve yollardan yararlanmak" kavramının kapsamında olduğunu değerlendirmektedir⁶⁶. Anayasa Mahkemesi'ne göre "gerekli zaman", suç isnadının öğrenilmesinden itibaren savunma hazırlamak için gerekli olan zorunlu süreyi ifade etmektedir⁶⁷.

Savunmanın hazırlanması için "gerekli kolaylık" kavramı ise şüpheli veya sanığa yapacağı savunmada fayda sağlayabilecek zorunlu tüm imkânları ifade etmektedir. Kişinin beraatine veya cezasının azaltılmasına yarayacak delillere erişebilmesi müdafii ile görüşmesine müsaade edilmesi, gerekçeli kararın tebliğ edilmesi, iddianamenin tebliğ edilmesi, isnat edilen suçlamalar hakkında bilgilendirilmesi, duruşma gününden haberdar edilmesi, sağlanması gereken kolaylıklar arasındadır. Bu kolaylıkların sağlanmasına rağmen yargılamanın herhangi bir aşamasında sanığın savunmasının alınmadan hakkında mahkumiyet hükmü kurulması adil yargılanma hakkını yine de ihlal edecektir⁶⁸.

İddianamenin çağrı kağıdı ile birlikte sanığa tebliğ edilmesi (CMK m.176/1), duruşma günü ile çağrı kağıdının tebliği arasında en az bir hafta sürenin bulunmasının gerekmesi (CMK m.176/4), savunma delillerinin toplanmasını istemesi halinde duruşma gününden belli bir süre önce bunu mahkemeye iletmesi (CMK m.177/1), çağrılması reddedilen tanıkları duruşma gününde hazır etmesi halinde mahkemece bu tanıkların dinlenmek zorunda olması, duruşma günü ile çağrı kağıdının tebliği arasında en az bir haftalık sürenin bulunmaması halinde sanığın duruşmaya ara verilmesini isteme hakkının bulunması (CMK m.191/2), duruşma gününün sanıkla birlikte müdafiiye de tebliğ edilmesi (CMK m.176/3) savunma için gerekli zaman ve kolaylıklara sahip olma hakkının CMK'da yer alan görünümü olarak karşımıza çıkmaktadır.

Anayasa Mahkemesi "suçlamanın nedenleri ve niteliği hakkında bilgilendirilen, duruşmada hazır bulunması sağlanan, kendisine ve müdafiiine verilen süre dışında ilave süre istemeyen, bir müdafiiin yardımından faydalanan kişinin savunma hakkının kısıtlanmadığı" görüşündedir⁶⁹.

Anayasa Mahkemesi bir kararına konu olayda; başvuruçular hakkında hazırlanan iddianamede "1/4/2004, 1/4/2005, 1/4/2006, 1/4/2007, 1/4/2008" tarihlerinde işlenen suçlardan dolayı başvuruçuların cezalandırılması talep edilmiştir. Yapılan yargılama sonucunda bu tarihler esasa alınarak mahkumiyet hükmü kurulmuştur. Yargıtay ise suç tarihlerinin "31/12/2003, 31/12/2004, 31/12/2005, 31/12/2006, 31/12/2007" olarak kabul edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Yargıtay, 765 sayılı mülga Türk Ceza Kanunu'nun 102. ve 104. maddeleri uyarınca 2003 ve 2004 yılına ait suçlamaların zaman aşımı nedeniyle düşürülmesine karar vermiştir. Başvuruçuların, 2005

⁶⁴ Çetin, *Savunma Hakkının Kısıtlanması*, 86.

⁶⁵ AYM, B.N.2013/4784 (07 Mart 2014), para.32; AYM, B.N.2014/18932 (08 Eylül 2015), para.80.

⁶⁶ AYM, K.1992/39 (16 Mayıs 1992).

⁶⁷ AYM, B.N.2014/6971 (01 Şubat 2017), para.45

⁶⁸ AYM, B.N.2019/9769 (23 Kasım 2022), para.17.

⁶⁹ AYM, B.N.2013/4784 (07 Mart 2014), para.46.

ve 2006 yıllarına ilişkin suçlamalardan mahkûmiyetleri ise onanmıştır. Anayasa Mahkemesine göre başvuru zaman aşımı veya başkaca yeni savunmalarda bulunabilmesi mümkün olduğundan Yargıtay'ın suç tarihlerini değiştirerek karar vermesi başvuru zaman aşımını kısıtlamıştır⁷⁰. Anayasa Mahkemesinin bu kararından başvuru zaman aşımının bu yeni durumdan haberdar edilerek kendilerine süre verilmesi ve savunmalarının yeniden alınması gerektiği sonucuna ulaşılmaktadır.

Anayasa Mahkemesi'nin bir başka kararında ise “başvurucu silahlı terör örgütüne üye olma suçundan dolayı tutuklu olarak yargılanmakta iken savcılık tarafından verilen mütalaaya karşı beyanda bulunmak üzere süre istemiş, mütalaaya karşı beyanda bulunacağı duruşmada ise müdafii mazeret beyan ederek duruşmaya katılmamıştır. Başvurucu ise ByLock Tespit ve Değerlendirme Tutanağını anlayamadığını ve bylock kullanımına ilişkin teknik veriler başta olmak üzere dosya içinde bulunan bilgi ve belgelerin kendisine verilmediğini mahkeme huzurunda dile getirmiştir. Ayrıca müdafii ile görüşemediğini, bu yüzden savunmasını hazırlayamadığını belirtmiş, yeniden süre istemiştir. Ancak mahkeme, bu isteği reddederek başvuru zaman aşımının mahkûmiyetine karar vermiştir. Anayasa Mahkemesi ise yargılamayı bir bütün olarak değerlendirdiğinde başvuru zaman aşımının savunma için gerekli zaman ve kolaylıklara sahip olma hakkının ihlal edildiğine karar vermiştir”⁷¹.

2.6. Delillerin Toplanması İsteme Hakkı

Delil, ceza muhakemesinde yargılama konusu olayın gerçekleşme şeklini mahkeme önünde açık bir şekilde ortaya koymaya, başka bir ifade ile yeniden canlandırmaya yarayan ispat araçlarıdır⁷². Deliller olmadan ceza yargılanmasına konu olayın kim tarafından ve ne şekilde gerçekleştirildiği açığa kavuşturulamayacaktır. Bu nedenle delillerin toplanması hem şüpheli ve sanık açısından hem de katılan açısından büyük bir öneme sahiptir.

Delillerin toplanmasını isteme hakkı CMK'da düzenlenmiştir. CMK'nın 147. maddesinin 1. fıkrasının (f) bendine göre şüpheli ve sanığa “Şüpheden kurtulması için somut delillerin toplanmasını isteyebileceği hatırlatılır ve kendisi aleyhine var olan şüphe nedenlerini ortadan kaldırmak ve lehine olan hususları ileri sürmek olanağı tanınır”. Böylece suç isnat edilen şüpheli ve sanığa suçlamadan kurtulabilmek amacıyla hem somut delillerin toplanmasını isteme hem de lehine olan hususları ileri sürme hakkı düzenlenmiştir.

Ceza yargılaması iddia, savunma ve hüküm faaliyetlerinden oluşmaktadır. İddia makamının suç isnadı karşısında sanık, bu iddiaları çürütmeye çalışmaktadır. Sanığın tüm yargılama işlemlerinden haberdar olması halinde leh ve aleyhindeki hususları öğrenerek etkili bir savunma yapabilmesi mümkün olabilecektir. Sadece yargılama işlemlerinden haberdar edilmesi veya isnat edilen suç hakkında bilgi verilmesi, savunma makamına her zaman etkili bir savunma yapabilme imkânı vermez. Ayrıca iddia makamı tarafından ortaya konulan delilleri çürütebilmek için savunma makamının değerlendirilmesini istediği deliller, mahkeme tarafından toplatılmalıdır.

Anayasa Mahkemesi, delillerin toplanması ve mahkeme huzurunda tartışılmasını, “silahların eşitliği” ve “çelişmeli yargılama” ilkesi kapsamında değerlendirmektedir. “Silahların eşitliği ilkesi”, yargılamanın tarafları arasında adil bir denge sağlanmasını amaçlamaktadır. Ceza yargılamasında iddia ve savunma makamlarına tanınan haklar arasında eşitlik, yetkilerde ise denge sağlanmasını gerektiren bu ilke ile savunmanın aleyhine bir hukuki durumun oluşturulmaması ifade edilmektedir⁷³.

⁷⁰ AYM, B.N.2014/18932 (08 Eylül 2015), para.86-90.

⁷¹ AYM, B.N.2019/9769 (23 Kasım 2022), para.18; AYM, B.N.2012/1051 (20 Şubat 2014), para.88-89.

⁷² Hamide Zafer, *Ceza Muhakemesi Hukuku* (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2015), 87.

⁷³ Cumhuriyet Şahin, “Anayasa Mahkemesi Kararları Çerçevesinde Ceza Muhakemesinde Silahların Eşitliği ve Çelişmeli

Yine bu ilke ile yargılamanın tarafları arasında usuli haklar bakımından herhangi bir tarafa ayrıcalık veya üstünlük tanınmadan iddia ve savunmalarını mahkeme huzurunda yapabilmeleri sağlanmaktadır⁷⁴.

Anayasa Mahkemesi, silahların eşitliği ilkesi kapsamında tarafların sahip olduğu hak ve yükümlülükler açısından tam bir eşitliğin sağlanmasını ve sağlanan bu eşitliğin yargılama süresince de devam etmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Yargılama boyunca her türlü usul işleminin gerçekleştirilmesinde, iddia ve karşı iddiada bulunulması, delil ve karşı delil sunulması sırasında silahların eşitliği ilkesine uygun davranılmalıdır⁷⁵.

“Çelişmeli yargılama ilkesi” ise ceza yargılamasında adil bir yargılama yapılarak maddi gerçeğin ortaya çıkarılması amacına hizmet eden önemli bir ilkedir⁷⁶. Bu ilke ile taraflara dava dosyasında yer alan tüm hususlardan bilgi sahibi olma ve yorum yapma hakkı tanınarak yargılamanın tüm aşamasına aktif bir şekilde katılması amaçlanmaktadır. Bu amaçla sanığın yargılama sonucunu lehine sonuçlandırabilmek için dosya kapsamındaki tüm delillerden bilgi sahibi olmasına ve bu delillere etkili bir şekilde karşı koyabilmesine imkân tanınması gerekir⁷⁷.

Çelişmeli yargılamanın amacı sadece bir görüş veya talebin dosyaya girmesi ile sınırlı değildir. Bunun yanında dosyaya giren her görüş veya talebin mahkemece değerlendirilmesini de gerektirmektedir. Sanığın aleyhine olarak dosyaya sunulan deliller, mutlaka çelişme usulüne uygun olarak mahkemeye sunulmalı⁷⁸, hem tanık beyanları hem de diğer tüm deliller mahkeme huzurunda tartışılmalıdır. Örneğin⁷⁹ sanığın telefonu dinlenmiş ve konuşmaları kayda alınmış ise buna ilişkin

Yargılama İlkeleri”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 21/Özel Sayı (2019), 3051.

⁷⁴ AYM, B.N.2021/2754 (07 Haziran 2023), para.24.

⁷⁵ <https://www.anayasa.gov.tr/tr/bireysel-basvuru/temel-hak-ve-ozgurluklerin-ihlaline-dair-emsal-kararlar/adil-yargilanma-hakki-suc-isnadi/tum-liste#baslik10>

⁷⁶ AYM, B.N.2021/2754 (07 Haziran 2023), para.22.

⁷⁷ <https://www.anayasa.gov.tr/tr/bireysel-basvuru/temel-hak-ve-ozgurluklerin-ihlaline-dair-emsal-kararlar/adil-yargilanma-hakki-suc-isnadi/tum-liste#baslik10>

⁷⁸ AYM, B.N.2020/5353 (19 Ocak 2023), para.31-32: “31. İstinaf talebi üzerine Daire, başvuruçunun teşhise elverişli fotoğraflarını hükümlü olarak bulunduğu ceza infaz kurumundan temin etmiş ve olay anına ilişkin kamera kayıtlarını içeren CD ile bu fotoğraflar üzerinde bilirkişi incelemesi yaptırmıştır (bkz. § 15). Raporun dava dosyasına sunulması üzerine Daire, duruşma açmaksızın yaptığı istinaf incelemesi sonucunda bu rapordaki değerlendirmeler doğrultusunda başvuruçunun hırsızlık suçunu işlediğini değerlendirerek istinaf talebini esastan reddetmiştir (bkz. § 17). Bu durumda Mahkemece hükme esas alınan beyanların ötesinde bilirkişi raporu, Dairece mahkûmiyet için önemli ağırlıkta delil olarak kabul edilmiştir.32. Bununla birlikte Daire, esastan ret kararına dayanak olan bilirkişi raporuna gerekçeli kararda yer vermekle yetinmiştir. Hâlbuki mahkeme kararından sonra dosyaya giren bu raporun hükme esas alınabilmesi, Dairece açılacak duruşmada bu delillerin başvuruçuya okunarak söz konusu delile karşı itirazlarını etkili şekilde sunabilme olanağı sağlanması ile mümkündür. Bu durumda Dairenin istinaf incelemesi sırasında aldığı ve mahkûmiyet için önemli ağırlıkta delil kabul ettiği bilirkişi raporunu duruşma açıp başvuruçuya okuyarak bu delile karşı iddia ve itirazlarını etkili şekilde sunma olanağı tanımaksızın hükme esas alması, başvuruçuyu iddia makamı karşısında usule ilişkin imkânlardan yararlanma noktasında önemli ölçüde dezavantajlı konuma düşürmüştür. Bu koşullarda Dairece izlenen yöntemin silahların eşitliği ve çelişmeli yargılama ilkelerinin gereklerine uygun olmadığı ve başvuruçunun menfaatlerini koruyan güvenceler içermediği açıktır. Bu durum, yargılamanın bir bütün hâlinde adil olmaktan çıkmasına neden olmuştur.”

⁷⁹ AYM, B.N.201/10634 (26 Ekim 2016), para.33: “33. Çelişmeli yargılama ilkesinin yukarıda bahsedilen gerekleri ilgili usul kurallarında belirtilmiştir. Bu bağlamda 5271 sayılı Kanun’un 209. maddesinin (1) numaralı fıkrasında delil olarak kullanılacak belgelerin duruşmada okunması, bir belge veya yazının delil olarak kullanılabilmesi duruşmada okunmasına bağlı olduğu; 215. maddesinin (1) numaralı fıkrasında, herhangi bir belgenin okunmasından sonra ilgililerden diyeceklerinin sorulması; 217. maddesinin (1) numaralı fıkrasında ise hâkimin kararını ancak duruşmaya getirilmiş ve huzurunda tartışılmış delillere dayandırabileceği öngörülmüştür. Çelişmeli yargılama ilkesinin somut görünüşlerinden olan bu düzenlemelere göre sanığın telefon konuşmalarının dinlenmesi ve kayda alınması konusunda verilmiş bir karar varsa getirilip telefon konuşmalarına ilişkin çözüm tutanakları ile birlikte duruşmada okunması ve ilgililerden diyeceklerinin sorulması gereklidir.”

karar getirilerek konuşma kayıtlarına ait çözüm tutanakları ile birlikte duruşmada okunmalı ve taraflara söz hakkı verilerek diyecekleri sorulmalıdır⁸⁰.

Sonuçta sanık, dosya kapsamındaki bir delil hakkında bilgi sahibi olacak ve bu delilin dava ile ilgili veya güvenilir olmadığı hususundaki savunmasını mahkemede dile getirerek davanın sonucunu lehine etkileyebilecektir⁸¹.

Anayasa Mahkemesi, görülmekte olan bir davada gösterilen delillerin dava konusu olay ile ilgili olup olmadığı veya delilleri değerlendirme konusunda kendisini yetkili görmemekte, bu yetkinin kural olarak yargılamayı yürüten mahkemede olduğunu ifade etmektedir⁸². Ancak silahların eşitliği ve çelişmeli yargılama ilkelerine aykırı davranılması halinde Anayasa Mahkemesi'nin denetim yetkisi söz konusu olabilmektedir. Anayasa Mahkemesi, silahların eşitliği ve çelişmeli yargılama ilkeleri kapsamında yapacağı incelemede; delillerle ilgili olarak yargılamanın tarafları arasında oluşturulan dengesizlik halini yargılamanın genelini dikkate alarak değerlendirmektedir. Özellikle sanığa, kendi imkânları ile temin etme imkânı bulamadığı başka bir ifade ile kamu gücü kullanılarak dosyaya getirilebilecek delillerin gerçeği ifade etmediğini ortaya koyacak imkânların sunulduğuna ilişkin hususların varlığını aramaktadır. Aksi halde ihlal kararı vermektedir.

Anayasa Mahkemesi, ceza davasının sonucunu etkileme ihtimali olan bir olgunun araştırılmasına ilişkin talebin reddedilmesinin silahların eşitliği ve çelişmeli yargılama hakkının ihlal edilmesine yol açtığı iddiasını incelemiştir. İncelemeye konu olayda, kiralık ev arayan müşteki internet üzerinden verilen bir ilandaki telefon numarasını aramış, bu kişi ile anlaşarak 500 TL kaporayı başvuru bankasına göndermiş, ancak daha sonra aradığında bu kişi ile telefonla iletişim kuramamıştır. Müştekinin yatırmış olduğu para ise aynı gün yüzü görünmeyen bir kişi tarafından ATM'den çekilmiştir. Müştekinin başvurusu üzerine başvuru hakkında dolandırıcılık suçundan iddianame düzenlenmiştir.

Yargılama sırasında başvuru, akıl zayıflığı olduğundan bahisle kartın arkasına şifresini yazdığını, bu kartı kaybettiğini, bankadan para çekildiğine dair mesajların gelmesi üzerine kartı iptal ettirmek için üç dört defa bankanın müşteri hizmetlerini aradığını, bu hususun doğruluğunun anlaşılabilmesi için konuşma kayıtlarının, ATM'den parayı çeken kişinin kendisi olmadığını anlaşılabilmesi için de ATM'yi gören MOBESE kayıtlarının getirilmesini istemiş ancak bu talepleri mahkemece kabul edilmeyerek mahkumiyetine karar verilmiştir.

Anayasa Mahkemesi ise başvuru bu taleplerinin somut bir gerekçe gösterilmeden genel ve soyut ifadelerle reddedildiğini, başvuru toplanmasını istediği delillerin ancak devlet yardımıyla getirilebilecek nitelikte olduğunu, başvurucuya kendisinin ulaşma imkânı olmayan bir delilin aksini ispatlama hususunda herhangi bir imkânın sunulmadığını, böylece başvuru iddia makamı karşısında usule ilişkin bir konuda dezavantajlı konuma düşürüldüğünü, başvuru haklarını koruyan bir güvence sağlamayan yargılamanın bir bütün halinde silahların eşitliği ve çelişmeli yargılama ilkeleriyle bağdaşmadığını ifade ederek bu ilkelerin ihlal edildiğine karar vermiştir⁸³.

⁸⁰ <https://www.anayasa.gov.tr/tr/bireysel-basvuru/temel-hak-ve-ozgurluklerin-ihlaline-dair-emsal-kararlar/adil-yargilanma-hakki-suc-isnadi/tum-liste#baslik10>

⁸¹ AYM, B.N.2021/2754 (07 Haziran 2023), para.23.

⁸² AYM, B.N.2020/5353 (19 Ocak 2023), para.29.

⁸³ AYM, B.N.2021/2754 (07 Haziran 2023), para.27.

2.7. Müdafî Yardımından Yararlanma Hakkı

AİHS'in 6. maddesinin 3. fıkrasının (c) bendinde suçla itham edilen kişinin seçeceği bir müdafinin yardımından faydalanabilme hakkı, eğer müdafî tutmak için maddi imkânları yoksa ya da adaletin yerine gelmesi için gerekliyse bir avukatın yardımından ücretsiz olarak faydalanabilme hakkı olduğu belirtilmiştir.

Adil yargılanma hakkının önemli bir sacayağı olarak değerlendirilen müdafî yardımından yararlanma hakkı Anayasa'da ayrı bir maddede açık bir şekilde düzenlenmemiştir⁸⁴. Anayasa'nın 36. maddesinde herkesin meşru vasıta ve yollardan faydalanmak sureti ile savunma hakkına sahip olduğu belirtilmektedir. Müdafî yardımından faydalanma da Anayasa'nın 36.maddesinde geçen "meşru vasıta"lar kapsamındadır⁸⁵. Bu açıdan bakıldığında ceza yargılamasında meşru bir vasıta olan müdafiden yararlanma hakkının Anayasa'da kabul edildiği görülmektedir⁸⁶.

Anayasa Mahkemesi'ne göre müdafî yardımından faydalanma hakkı, savunma hakkının etkili bir biçimde kullanılabilmesini sağlamanın yanında aynı zamanda silahların eşitliği ilkesinin de işlerlik kazanmasını sağlamaktadır⁸⁷.

Bir suçla itham edilen kişinin müdafî seçme ve hukuki yardımından faydalanma hakkı vardır. Bu hak ilk yakalama anında bildirilmesi gereken bir haktır. Şüpheli veya sanığın müdafî seçme imkânının olmaması ve bir müdafî yardımından faydalanmak istemesi halinde kendisine müdafî görevlendirilmesi zorunludur (CMK m. 150/1). Ayrıca alt sınırı beş yıldan fazla hapis cezasını gerektiren suçlar nedeniyle yapılan yargılamada, şüpheli veya sanığın çocuk olması veya kendisini savunamayacak derecede malul ya da sağır ve dilsiz olması hallerinde müdafî bulunmayan şüpheli veya sanığın istemi olmasa da kendisine bir müdafî atanması zorunludur (CMK m. 150/2, m. 150/3). Şüpheli veya sanığın istemi olmaksızın atanan bu müdafîye "zorunlu müdafî" denilmektedir.

1136 sayılı Avukatlık Kanunu'nun 34. maddesine göre "Avukatlar, yüklendikleri görevleri bu görevin kutsallığına yakışır bir şekilde özen, doğruluk ve onur içinde yerine getirmek" ile yükümlüdür. Bu yükümlülükler; dosyayı inceleme, şüpheli ve sanıkla görüşme, duruşmada hazır bulunma gibi yükümlülüklerdir. CMK'nın 150. maddesine göre görevlendirilen müdafîin Avukatlık Kanunu kapsamında olan görevlerini yerine getirmekten kaçınması ya da duruşmaya katılmaması veya uygun olmayan bir vakitte duruşmadan çekilmesi halinde mahkeme yeni bir müdafî görevlendirilmesini sağlamak zorundadır⁸⁸. Bu zorunluluk sadece müdafî görevlendirilmesini değil aynı zamanda müdafî görevlendirildiğinde sanığın haberdar edilmesini de kapsamaktadır⁸⁹.

Bir suçla itham edilen kişilere tanınan müdafî yardımından faydalanma hakkı, sadece müdafîin görevlendirilmesi olarak anlaşılmamalıdır. Şüpheli veya sanığın bu haktan gereği gibi faydalandırıldığından bahsedebilmek için bir müdafî ile istenilen her vakitte ve konuşulanları kimsenin duyamayacağı ortamda görüşebilme, yazışmaların gizliliğine karışmama, müdafîin görevini yapmama veya vakitsiz çekilme hallerinde yeni bir müdafî görevlendirme gibi hususların da yerine getirilmesi, başka bir ifadeyle gerçek anlamda hakkın kullanılmasının sağlanması

⁸⁴ Bozdağ, *Ceza Muhakemesi Hukukunda Müdafî*,78.; Ergül Çeliksoy, "Polis Karakolunda Müdafî İle Görüşme Ve Müdafiden Yararlanma Hakkının AİHM'nin İbrahim Ve Diğerleri/Birleşik Krallık Kararı Işığında Değerlendirilmesi", *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi* 35 (Temmuz 2018), 672.

⁸⁵ AYM, B.N.2014/13081 (22 Mart 2018), para.38; AYM, B.N.2014/16277 (13 Eylül 2018), para.39.

⁸⁶ Bozdağ, *Ceza Muhakemesi Hukukunda Müdafî*,79.

⁸⁷ AYM, B.N.2019/6722 (12 Nisan 2023), para.48.

⁸⁸ Bozdağ, *Ceza Muhakemesi Hukukunda Müdafî*,168.

⁸⁹ Yargıtay Ceza Genel Kurulu (YCGK), K.2012/1 (31 Ocak 2012).

gerekmektedir. Bu yönüyle müdafî yardımından faydalanma hakkı, Anayasa'nın 36. maddesi kapsamında Devletin pozitif yükümlülükleri arasında yer almaktadır⁹⁰.

Anayasa Mahkemesi'ne göre görevlendirilen müdafînin etkin bir şekilde hukuki yardımda bulunmadığı hususunun yetkili olan adli makamlar tarafından tespit edilmesi halinde bu makamların, özen yükümlülüğünün gereği olarak, hemen müdahalede bulunması gerekir⁹¹.

Anayasa Mahkemesi'nin kararına konu bir olayda; başvuru, baro tarafından atanan zorunlu müdafiden kendisine haber verilmediğini, kendisinin yokluğunda atanan müdafînin katıldığı duruşmada ilk derece mahkemesinin karar verdiğini, verilen bu kararın kendisine tebliğ edilmediğini, ayrıca baro tarafından atanan müdafîin yaptığı temyiz başvurusu üzerine Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığının tebliğnamesinin de kendisine tebliğ edilmeyerek adil yargılanma hakkının ihlal edildiğini öne sürmüştür.

Başvurucuya isnat edilen suç için öngörülen cezanın alt sınırının beş yıldan fazla olması ve başvuru da bir müdafî seçmemiş olması nedeniyle baro tarafından bir müdafî görevlendirilmiştir. Baro tarafından atanan müdafîin mazeretsiz olarak duruşmalara gelmemesi üzerine yeni bir müdafî görevlendirilmiştir. Ancak bu durumdan başvuru bilgi sahibi olamamıştır. Yeni müdafîin katıldığı duruşmada mütalaa verilmiş, yeni müdafî savunmasını yapmış ve aynı gün mahkeme tarafından başvuru cezalandırılmasına karar verilmiştir.

Anayasa Mahkemesi, bu olayda müdafî yardımından faydalanma hakkının ihlal edilip edilmediği hususunda Yargıtay tarafından verilen kararlardan faydalanmıştır. Yargıtay'a göre zorunlu müdafî atanması durumunda sanığın bu durumdan haberdar edilmesi gerekmektedir. Sanığın da atanan zorunlu müdafîin değiştirilmesini isteme hakkı vardır. Eğer sanık, kendisine zorunlu müdafî atandığından haberdar ise ve bu konuda sessiz kalmış ise zorunlu müdafîin yapmış olduğu ve kendisi tarafından karşı çıkılmayan tasarruflardan doğacak sonuçlara katlanmak zorundadır. Sanığın zorunlu müdafî atandığından haberdar edilmemesi hallerinde ise zorunlu müdafîye yapılan tefhim ve tebliğler herhangi bir sonuç doğurmayacaktır. Zorunlu müdafî tarafından yapılan işlemlerin sanığın yararına olması da bu hususu değiştirmeyecektir⁹².

Anayasa Mahkemesi, bu kararında iki hususu vurgulayarak ihlalin varlığını tespit etmiştir. İlki zorunlu müdafî atandığından başvuru bilgi verilmemesidir. Bu yüzden zorunlu müdafîin yüzüne karşı yapılan bildirim herhangi bir sonuç doğurmayacaktır⁹³.

İkincisi ise zorunlu müdafî ile başvuru yargılama sırasında hiçbir zaman bir araya gelmemişlerdir. Bu ise müdafîin dosyayı çalışması, gerektiğinde başvuruyla görüşmek suretiyle savunmasını hazırlayabilmesi için gerekli olan zaman ve kolaylığın tanınmadığını göstermektedir. Bu yüzden sanığın müdafiden etkin bir şekilde yararlanma hakkı ihlal edilmiştir⁹⁴.

Şüpheli veya sanığın müdafî seçme hakkı bulunmaktadır. Bu hak, ifade ve sorgudan önce bildirilmek zorundadır. (CMK m. 147/1-c, CMK m. 150/1). Müdafî seçme hakkı, şüpheli veya sanığa veya varsa kanuni temsilcisine aittir. Şüpheli veya sanığın müdafî seçmesi durumunda müdafî atanması mümkün değildir.

⁹⁰ AYM, B.N.2018/5640 (12 Nisan 2023), para.51; AYM, B.N.2014/16277 (13 Eylül 2018), para.52.

⁹¹ AYM, B.N.2014/13081 (22 Mart 2018), para.39.

⁹² YCGK, K.2012/1 (31 Ocak 2012); YCGK, K.2010/41 (02 Mart 2010).

⁹³ AYM, B.N.2013/5957 (30 Aralık 2012), para.52; AYM, B.N.2014/13081 (22 Mart 2018), para.43

⁹⁴ AYM, B.N.2013/5957 (30 Aralık 2012), para.54; AYM, B.N.2014/13081 (22 Mart 2018), para.43.

Anayasa Mahkemesi, şüpheli veya sanığın kendi seçtiği bir müdafinin hukuki yardımından faydalandırılmamasının öncelikle geçerli bir sebebinin varlığını aramaktadır. Bu yükümlülük derece mahkemelerine aittir. Derece mahkemeleri tarafından geçerli bir sebebin gösterilememesi tek başına bu hakkın ihlal edildiği anlamına gelmemektedir. Aynı zamanda bu durumun bir bütün halinde yargılamanın adilliğine zarar verip vermediği de araştırılmalıdır⁹⁵.

Anayasa Mahkemesi'nin bir kararına konu olayda⁹⁶; başvuru gözüaltına alınmış, ailesi ise hemen bir müdafii seçmiştir. Kolluk ise zorunlu müdafii talep ederek barodan bir müdafii görevlendirilmesini sağlamış, başvuruçunun seçtiği müdafii ile görüşmesine de izin vermemiştir. Başvuruçunun, kollukta alınan ifadesinde suçlamayı kabul etmiş, savcılıkta verdiği ifadede ise kolluktaki ifadesini baskı altında verdiğini beyan ederek suçlamaları kabul etmemiştir. Yapılan yargılama sonucunda başvuruçunun hakkında bir kısım suçlardan beraat bir kısım suçlardan ise mahkûmiyet hükmü kurulmuştur. Temyiz incelemesi sonucunda başvuruçunun hazırlık aşamasında avukat eşliğinde alınan beyanlarında olaya ilişkin ikrarda bulunduğu bahisle beraatine karar verilen suç nedeniyle de mahkûmiyetine karar verilmesi gerektiği belirtilerek bozma kararı verilmiştir. Bunun üzerine ilk derece mahkemesi bozmaya uyarak başvuruçunun bu suçtan dolayı da mahkûmiyetine karar vermiştir.

Başvuruçunun iki konudan yakınarak bireysel başvuruda bulunmuştur. Bunlardan ilki kendi seçtiği müdafinin yardımından faydalandırılmaması, ikincisi ise baro tarafından görevlendirilen müdafinin etkili yardımda bulunmamasıdır.

Anayasa Mahkemesi ise başvuruçunun kendi seçtiği müdafinin yardımından faydalandırılmaması konusunda yaptığı değerlendirmede, derece mahkemesinin gerekçeli kararında başvuruçunun seçilen müdafii ile görüşürülmemesinin geçerli bir nedenine yer verilmediğini tespit etmiştir. Ancak seçilmiş bir müdafinin bulunduğu yerde baro tarafından görevlendirilen müdafinin görevli olup olmadığı sorununa değinmemiştir. Anayasa Mahkemesi bu kararında başvuruçunun yakındığı baro tarafından görevlendirilen müdafinin etkili yardımda bulunmaması konusunun bir bütün halinde yargılamanın adilliğine zarar verip vermediğini hususunu incelemiştir.

Sonuçta başvuruçunun kollukta baro tarafından görevlendirilen müdafii eşliğinde verdiği ifadeler, mahkûmiyet kararına esas alınmıştır. Derece mahkemesi, baro tarafından görevlendirilen müdafiden yeterli yardımcı alamadığına dair başvuruçunun yakınması hakkında bir değerlendirme yapmamıştır. Anayasa Mahkemesi de tüm bu hususların yargılamayı bir bütün halinde adil olmaktan çıkardığını belirterek müdafii yardımından faydalanma hakkının ihlal edildiğine karar vermiştir⁹⁷.

Şüphelinin kollukta müdafii hazır bulunmadan alınan ifadesinin aleyhine kullanılması da ihlale neden olabilmektedir. Ceza yargılamasında iddia makamı, isnat edilen suçun şüpheli veya sanık tarafından işlendiğini ortaya koymak zorundadır. Soruşturma aşamasında gerek kolluğun gerekse savcılık makamının şüpheli veya sanıktan kendisi aleyhine beyanda bulunmasını veya delil göstermesini istemesi, özellikle susma hakkını ihlal edecektir. Bir müdafii yardımından faydalandırılmayan şüphelinin kollukta verdiği ifadenin yasak usuller kullanmak suretiyle özellikle baskı altında alındığı iddiasının söz konusu olduğu durumlarda ikrar içeren bu beyanın mahkûmiyet kararına esas alınması, savunma hakkını ağır derecede zedelemiş olacaktır. Özellikle ikrar içeren beyanların, kolluk tarafından kötü muamele veya işkence edilerek elde edildiği gerekçesi ile

⁹⁵ AYM, B.N.2018/5640 (12 Nisan 2023), para.51; AYM, B.N.2014/16277 (13 Eylül 2018), para.56.

⁹⁶ AYM, B.N.2018/5640 (12 Nisan 2023).

⁹⁷ AYM, B.N.2018/5640 (12 Nisan 2023), para.56.

reddedilmesi halinde bu iddianın derece mahkemesince araştırılmadan mahkûmiyet hükmüne esas alınması, mahkemenin özensiz davrandığını göstermektedir⁹⁸.

Anayasa Mahkemesi'nin bir kararına konu olayda; başvuru, kollukta müdafinin bulunmaksızın vermiş olduğu ifadede suçlamaları kabul etmiş, ancak savcılıkta ve sorgu aşamasında suçlamaları reddetmiştir. Yargılama sırasında mahkeme ikrar içeren beyanlara dayanarak başvuru mahkûmiyetine karar vermiştir. Anayasa Mahkemesi ise başvuru mahkûmiyetine karar vermiş, kollukta alınan ifadelerinin mahkûmiyete esas alındığını, sonraki aşamalarda da müdafinin yardımının sağlanması da dahil olmak üzere diğer usuli güvencelerin de soruşturmanın başında gerçekleşen başvuru mahkûmiyetine savunma hakkına yönelik ihlalin neticelerini ortadan kaldıramadığını tespit etmiştir⁹⁹.

Müdafiden faydalanma hakkı, yargılamanın istinaf ve temyiz aşamalarını da kapsamaktadır (CMK m149/3).

Bir suçla itham edilen kişi, bir müdafinin ile istenilen her vakitte ve konuşulanları kimsenin duyamayacağı ortamda görüşebilme ve yazışmaların gizliliğine karışılmama hakkına sahiptir (CMK m.154/1).

Anayasa Mahkemesine göre müdafinin yardımından etkili bir şekilde faydalanabilmesi belli şartlara tabi tutulsa da şüpheli veya sanığın bir avukat ile görüşmesinin kaydedilmesi, görüşme sırasında bir görevlinin hazır bulunması ya da bilgi ve belgelere el konulması şeklindeki düzenlemeler, avukat-müvekkil mahremiyetini kısıtlayan müdahalelerdir. Bu tür durumlarda şüpheli veya sanık ile müdafinin arasında özel nitelikli bilgilerin paylaşımı mümkün olamamaktadır. Bu ise etkili bir savunma yapılabilmesinin önünde ciddi bir engeldir¹⁰⁰.

⁹⁸ AYM, B.N.2014/16277 (13 Eylül 2018), para.55.

⁹⁹ AYM, B.N.2014/16277 (13 Eylül 2018), para.60.

¹⁰⁰ 22/7/2016 tarihli ve 667 sayılı Olağanüstü Hal Kapsamında Alınan Tedbirlere İlişkin KHK'nın 6.maddesinin 1.fıkrası ile bazı suçlarla ilgili yürütülen soruşturmalarda tutuklu olan kişilerin avukatları ile yapacakları görüşmelerin kayda alınabileceği, görüşme sırasında bir görevlinin bulundurulabileceği veya avukat ile tutuklu arasındaki bilgi ve belgeler ile yazışmalara el konulabileceği düzenlemesine yer verilmişti. 676 sayılı KHK'nın 3.maddesi ile de benzer bir düzenleme 5275 sayılı Kanun'un 5.maddesi ile getirilmişti. 1/2/2018 tarihli ve 7070 sayılı Olağanüstü Hal Kapsamında Bazı Düzenlemeler Yapılması Hakkındaki Kanun ile 5275 sayılı CGTİHK'nın 59.maddesinin 5. ve 10.maddelerindeki bu düzenlemeler aynen kabul edilerek yasalaşmıştı. Bu düzenlemelerin iptalini istemini görüşen Anayasa Mahkemesi 24.07.2019 tarihli ve E.2018/73, K:2019/65 sayılı kararı ile bu düzenlemeleri şu gerekçelerle iptal etmiştir: "122. Öte yandan şüpheli veya sanık ile avukatın görüşmesinin kaydedilmesi, görüşmede görevlinin hazır bulundurulması ile bilgi ve belgelere elkonulması şeklindeki kısıtlamaların anayasal bakımdan meşru bir amacının bulunduğu ve yapılan sınırlamanın anılan amaca ulaşma bakımından gerekli ve elverişli olduğu söylenebilir. Ancak getirilen sınırlamanın ölçülü olduğunun kabul edilebilmesi için elverişli ve gerekli olması yeterli olmayıp orantılı da olması da gerekmektedir.123. Belli koşullara bağlı da olsa şüpheli veya sanık ile avukatın görüşmesinin kaydedilmesi, görüşmede görevlinin hazır bulundurulması ile bilgi ve belgelere elkonulması şeklindeki kısıtlamalar doğrudan avukat ve müvekkil arasındaki mahremiyeti ortadan kaldıracak niteliktedir. Belirtilen durumlarda şüpheli veya sanığın avukatı ile mahrem bilgileri paylaşması, bilgi alışverişinde bulunması mümkün olmadığından avukatla görüşme hakkının bu şekilde sınırlandırılması özellikle savunma makamının özel olarak desteklenmesinin gerektiği hâllerde etkili bir savunma yapılabilmesi imkânını önemli ölçüde azaltabilir. Ayrıca kuralda avukat-müvekkil görüşmesinin gizliliği ortadan kaldırılırken şüpheli veya sanığın etkili bir hukuki yardım alabilmesi ve savunma hakkını etkili bir şekilde kullanması yönünde gerekli olan güvencelerin de öngörülmediği anlaşılmaktadır. Müdafinin yardımından yararlanma, dolayısıyla savunma ve adil yargılanma hakkının hukuk devletindeki önemi dikkate alındığında kuralla getirilen sınırlamanın kişiye yüklediği külfetin aşırı ve orantısız olduğu, böylelikle şüpheli ve sanığın müdafinin ile görüşmesinin kaydedilmesi, izlenmesi veya bilgi ve belgelere el konulmasının müdafinin yardımından yararlanma hakkına ölçsüz bir sınırlama getirdiği sonucuna ulaşılmıştır."

SONUÇ

Ceza muhakemesinin sjelerinden biri de sanıktır. Ancak her sanığın suçlu olduğunu söylemek mümkün değildir. Zaman zaman üzerinde Őüphelerin yođunlaŐması üzerine suç iŐlemeyen kişiler de sanık durumuna düşebilir. Böyle bir durumda masum kişilerin cezalandırılmaması gerekmektedir. Masum kişilerin cezalandırılmasını engellemek adına savunma; zorunlu ve kolaylaŐtırılması gereken bir haktır.

Savunma hakkı Anayasa Mahkemesi kararlarında adil yargılanma hakkı kapsamında bir hak olarak değerlendirilmektedir. Savunma hakkı kapsamına isnadı ve hakları öğrenme hakkı, duruşmada hazır bulunma hakkı, tanık dinletme ve sorgulatma hakkı, mdafı yardımından faydalanma hakkı gibi haklar girmektedir.

Anayasa Mahkemesi bu hakların ihlal edilip edilmediğini kendine özgü birtakım Şartlara tabi tutsa da son aşamada yargılamanın bütünlüğünün adilliliğine bir zarar gelip gelmediği hususunu değerlendirmektedir. Anayasa Mahkemesi, eğer yargılama süreci içerisinde ihlal olarak değerlendirilen durumun, daha sonraki süreçte sanığın savunma hakkı kapsamında telafi edilmiş olması halinde savunma hakkının ihlal edilmediğini kabul etmektedir.

Anayasa Mahkemesi'nin kararlarından çıkan bir diğer sonuç ise savunma hakkı kapsamına giren bu hakların Şeklen tanınmasının yeterli olmadığıdır. Savunma hakkının Şeklen tanınmasının yanında aynı zamanda etkili bir Şekilde kullanılmasının da sağlanması gerekmektedir. Savunma hakkının etkili bir Şekilde kullanılmasının sağlanması, devletin pozitif yükümlülükleri arasında yer aldığından yükümlüsü yargılama makamları dolayısı ile devlettir. Savunma hakkının yükümlüsünün devlet olması, savunma hakkına yapılacak olan müdahaleye devletin aktif bir Şekilde müdahale etmesini de gerektirmektedir.

Savunma hakkı kapsamında yer alan haklar arasında önemli önemsiz ayrımı yapmak her bir hakkın koruduğu değerin bir insan hakkı olduğu ve masumiyet ilkesi açısından değerlendirildiğinde doğru bir yaklaŐım olmayacaktır.

Bununla birlikte isnadı ve hakları öğrenme hakkının, savunmaya ilişkin diğer hakları kullanabilmek için bilinmesi gereken ilk hak olduğunu söylemek de yanlıŐ bir değerlendirme olmayacaktır. Diğer hakların kullanılabilmesi için öncelikle bu hakların öğretilmesi gerekmektedir.

Uygulamada bazı durumlarda bir suçla itham edilen kişiye savunmaya ilişkin haklarının yeterli derecede, hatta hiç hatırlatılmadığı Şeklinde yakınmalara rastlanmaktadır. Örneğin suç isnat edilen kişi ile ilk olarak kolluk muhatap olduğundan, kolluğun ceza muhakemesi bilgisindeki eksiklik, suç tipine veya suçlunun kiŐiliđine karşı önyargılı olması veya suçlu olduğunu düŐündükleri kişi ve durumun ortaya çıkarılması için harcadıkları emeklerin boŐa gitmesi endiŐesi ile kolluğun Şüpheliye haklarını yeterli derecede anlatmadığı görülebilmektedir. Bu ise Şüphelinin haklarını kullanamamasına ve sonuçta mağduriyetine yol açabilmektedir.

Yukarıda belirtilen olumsuz durumların yaŐanmasının önüne geçilebilmesi, Şüpheliye isnat edilen suçlamaların mahiyetinin ve Şüphelinin haklarının, mdafı tarafından temsil edilmesinin faydalarının, idareden bağımsız ve tarafsız olan bir kurum tarafından, örneğin barolara bağlı serbest avukat olarak çalıŐan kişilerce, Şüpheliye anlatılması ile mümkündür.

Aynı Şekilde Şüphelinin mdafı yardımından faydalanmak istemediğine dair tespitinin de bu kurum tarafından yapılması ile; kolluğun eksik bilgilendirmesi veya yasak yöntemler kullanarak

soruşturmanın başlangıç aşamasında gerçekleşmesi muhtemel hak ihlallerinin önüne geçilebilecek, ayrıca şüpheli, konusunda uzman ve tarafsız kişilerce detaylı bir şekilde bilgilendirildiği için savunmaya ilişkin haklarının tamamını etkili bir şekilde kullanma imkânına sahip olabilecektir.

KAYNAKÇA

AYM, Anayasa Mahkemesi. B.N.2012/1051 (20 Şubat 2014).
<https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/Ara?BasvuruNoYil=2012&BasvuruNoSayi=1051>

AYM, Anayasa Mahkemesi. B.N.2013/4784 (07 Mart 2014).
<https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2013/4784>

AYM, Anayasa Mahkemesi. B.N.2013/4784 (07 Mart 2014).
<https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/Ara?BasvuruNoYil=2013&BasvuruNoSayi=4784>

AYM, Anayasa Mahkemesi. B.N.2013/5467 (07 Ocak 2016).
<https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/Ara?BasvuruNoYil=2013&BasvuruNoSayi=5467>

AYM, Anayasa Mahkemesi. B.N.2013/6461 (26 Şubat 2015).
<https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/Ara?BasvuruNoYil=2013&BasvuruNoSayi=6461>

AYM, Anayasa Mahkemesi. B.N.2014/10634 (26 Ekim 2016).
<https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/Ara?BasvuruNoYil=2014&BasvuruNoSayi=10634>

AYM, Anayasa Mahkemesi. B.N.2014/13081 (22 Mart 2018).
<https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/Ara?BasvuruNoYil=2014&BasvuruNoSayi=13081>

AYM, Anayasa Mahkemesi. B.N.2014/16277 (13 Eylül 2018).
<https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/Ara?BasvuruNoYil=2014&BasvuruNoSayi=16277>

AYM, Anayasa Mahkemesi. B.N.2014/18932 (08 Eylül 2015).
<https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/Ara?BasvuruNoYil=2014&BasvuruNoSayi=18932>

AYM, Anayasa Mahkemesi. B.N.2014/5170 (25 Haziran 2015).
<https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/Ara?BasvuruNoYil=2014&BasvuruNoSayi=5170>

AYM, Anayasa Mahkemesi. B.N.2014/6222 (06 Mart 2019).
<https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/Ara?BasvuruNoYil=2014&BasvuruNoSayi=6222>

AYM, Anayasa Mahkemesi. B.N.2014/6971 (01 Şubat 2017).
<https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2014/6971>

AYM, Anayasa Mahkemesi. B.N.2014/875 (02 Şubat 2017).
<https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/Ara?BasvuruNoYil=2014&BasvuruNoSayi=875>

AYM, Anayasa Mahkemesi. B.N.2015/13327 (17 Temmuz 2018).
<https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/Ara?BasvuruNoYil=2015&BasvuruNoSayi=13327>

AYM, Anayasa Mahkemesi. B.N.2017/22672 (06 Şubat 2020).
<https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/Ara?BasvuruNoYil=2017&BasvuruNoSayi=22672>

AYM, Anayasa Mahkemesi. B.N.2017/38372 (06 Şubat 2020).
<https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/Ara?BasvuruNoYil=2017&BasvuruNoSayi=38372>

AYM, Anayasa Mahkemesi. B.N.2018/18989 (16 Haziran 2021).
<https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/Ara?BasvuruNoYil=2018&BasvuruNoSayi=18989>

AYM, Anayasa Mahkemesi. B.N.2018/5640 (12 Nisan 2023).
<https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/Ara?BasvuruNoYil=2018&BasvuruNoSayi=5640>

AYM, Anayasa Mahkemesi. B.N.2019/30221 (28 Aralık 2021).
<https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/Ara?BasvuruNoYil=2019&BasvuruNoSayi=30221>

AYM, Anayasa Mahkemesi. B.N.2019/6722 (12 Nisan 2023).
<https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/Ara?BasvuruNoYil=2019&BasvuruNoSayi=6722>

AYM, Anayasa Mahkemesi. B.N.2019/9769 (23 Kasım 2022).
<https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/Ara?BasvuruNoYil=2019&BasvuruNoSayi=9769>

AYM, Anayasa Mahkemesi. B.N.2020/22865 (20 Eylül 2023).
<https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/Ara?BasvuruNoYil=2020&BasvuruNoSayi=22865>

AYM, Anayasa Mahkemesi. B.N.2020/28006 (20 Temmuz 2023).
<https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/Ara?BasvuruNoYil=2020&BasvuruNoSayi=28006>

AYM, Anayasa Mahkemesi. B.N.2020/5353 (19 Ocak 2023).
<https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/Ara?BasvuruNoYil=2020&BasvuruNoSayi=5353>

AYM, Anayasa Mahkemesi. B.N.2020/5651 (11 Mayıs 2023).
<https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/Ara?BasvuruNoYil=2020&BasvuruNoSayi=5651>

AYM, Anayasa Mahkemesi. B.N.2021/2754 (07 Haziran 2023).
<https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/Ara?BasvuruNoYil=2021&BasvuruNoSayi=2754>

AYM, Anayasa Mahkemesi. K. 2019/65 (24 Temmuz 2019).
<https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/Ara?KararNo=2019%2F65>

AYM, Anayasa Mahkemesi. K.1977/84 (02 Haziran 1977).
<https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/1977/84?KararNo=1977%2F84>

AYM, Anayasa Mahkemesi. K.1992/39 (16 Mayıs 1992).
<https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/1992/39?KararNo=1992%2F39>

Başbüyük, İsa. “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (m. 6/3-c) Kapsamında Müdafî Yardımından Faydalanma Hakkı”. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi* 19/2 (2013), 1332-1372.

Birtek, Fatih. *AİHM, Anayasa Mahkemesi ve Yargıtay Kararları Işığında Ceza Muhakemesinde Delil ve İspat*. Ankara: Adalet Yayınevi, 2017.

Bozdağ, Ahmet. (2013). *Ceza Muhakemesi Hukukunda Müdafî*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.

Centel, Nur – Zafer, Hamide. *Ceza Muhakemesi Hukuku*. Ankara: Beta Yayıncılık, 2023.

Çeliksoy, Ergül. “Polis Karakolunda Müdafî İle Görüşme Ve Müdafiden Yararlanma Hakkının AİHM’nin İbrahim Ve Diğerleri/Birleşik Krallık Kararı Işığında Değerlendirilmesi”. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi* 35 (Temmuz 2018), 665-687.

Çetin, Beytullah. *Savunma Hakkının Kısıtlanması*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2018.

Doğan, İdris. (2023). *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Sanığın Duruşmada Hazır Bulunma Hakkı*. Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.

Erem, Faruk. *Ceza Usulü Hukuku*. Ankara: Sevinç Matbaası, 1973.

Gözler, Kemal. *Anayasa Hukukuna Giriş*. Ankara: Ekin Basım Yayın Dağıtım, 2022.

Günay, Erhan. *Ceza Hükmünde Mutlak Bozma Nedeni Olarak Sanığın Savunma Hakkının Kısıtlanması*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2016.

Hafizoğulları, Zeki. “Genel Çizgileri İle Savunma Hakkı”. *Ankara Barosu Dergisi* 1 (Mart 1994), 20-40.

İnceoğlu, Sibel. *Adil Yargılanma Hakkı*. Ankara: MRK Baskı, 2018.

Kocaoğlu, Serhat Sinan. *Müdafi*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2017.

Nevzat Toroslu – Metin Feyzioğlu, *Ceza Muhakemesi Hukuku*. Ankara: Savaş Yayınevi, 2020.

Özbek, Veli Özer vd. *Ceza Muhakemesi Hukuku*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2020.

Özbudun, Ergun. *Türk Anayasa Hukuku*. Ankara: Yetkin Yayıncılık, 2012.

Öztürk, Bahri vd. *Nazari ve Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2016.

Şahin, Cumhur – Göktürk, Neslihan. *Ceza Muhakemesi Hukuku*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2022.

Şahin, Cumhur. “Anayasa Mahkemesi Kararları Çerçevesinde Ceza Muhakemesinde Silahların Eşitliği ve Çelişmeli Yargılama İlkeleri”. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 21/Özel Sayı (2019), 3051-3065.

TDK, Türk Dil Kurumu, “Türkçe Sözlük”, Erişim: 15 Kasım 2023, <https://sozluk.gov.tr/>

Turan, Hüseyin. *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesinde ve Türk Hukukunda Adil Yargılanma Hakkı*. Ankara: Adalet Yayınevi, 2016.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (Gerekçeli). https://www.anayasa.gov.tr/media/7465/gerekceli_anayasa_2021.pdf

Ünver, Yener – Hakeri, Hakan. *Ceza Usulü Hukuku*. Ankara: Adalet Yayınevi, 2020.

YCGK, Yargıtay Ceza Genel Kurulu. K.2010/184 (05 Ekim 2010). <https://karararama.yargitay.gov.tr/>

YCGK, Yargıtay Ceza Genel Kurulu. K.2010/41 (02 Mart 2010). <https://karararama.yargitay.gov.tr/>

YCGK, Yargıtay Ceza Genel Kurulu. K.2012/1 (31 Ocak 2012). <https://karararama.yargitay.gov.tr/>

Yenisey, Feridun – Nuhoglu, Ayşe. *Ceza Muhakemesi Hukuku*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2020.

Yıldırım, Akif. *Anayasal Düzeyde Bir Güvence Olarak Ceza Muhakemesinde Tanık Sorgulama Hakkı*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2023.

Zafer, Hamide. “Savunma Hakkı ve Sınırları”. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi* 19/2 (2013), 507-540.

Zafer, Hamide. *Ceza Muhakemesi Hukuku*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2015.